

Važnost razvoja emocija u ranom odgoju

Eckhard, Vanessa

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:775909>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Dvopredmetni diplomski studij njemačkog jezika i književnosti i pedagogije

Vanessa Eckhard

Važnost razvoja emocija u ranom odgoju

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Sara Kakuk Fridl

Osijek, 2024.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za pedagogiju
Dvopredmetni diplomski studij njemačkog jezika i književnosti i pedagogije

Vanessa Eckhard

Važnost razvoja emocija u ranom odgoju

Diplomski rad

Znanstveno područje društvenih znanosti, polje pedagogija, grana pedagogija ranog
i predškolskog odgoja

Mentor: doc. dr. sc. Sara Kakuk Fridl

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisala, da je rad nastao samostalnim istraživanjem zadane teme, da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova koji nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni, da je u radu odgovorno primijenjena suvremena tehnologija, odnosno da rad nije autorstvo umjetne inteligencije, što pokazuje i bibliografija upotrijebljena tijekom obrade teme.

Svjesna sam da je predaja seminarskog, završnog ili diplomskog rada čiji je sadržaj djelo drugog studenta, treće osobe ili umjetne inteligencije, prepisivanje većeg dijela ili cijelog seminarskog, završnog ili diplomskog rada teška povreda studentskih obveza i etičkih načela znanstvene čestitosti, koja podliježe stegovnoj odgovornosti i, posljedično, sankcijama.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku' knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 30. rujna 2024.

Vanessa Eckhard, 0122230868

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Rani odgoj i rano djetinjstvo nedvojbeno predstavljaju jedno od najbitnijih razdoblja u razvoju djeteta, a osobito je važno istaknuti značajnost koju imaju emocionalne kompetencije u tom razdoblju dječjeg razvoja. Naime, djeca već od samog rođenja pokazuju svoje emocije, uče ih raspoznati kod drugih ljudi, a kroz interakciju s drugim ljudima nastoje kontrolirati svoje te prepoznaju tuđe emocije. Vještina upravljanja svojim i tuđim emocijama poboljšava socijalne interakcije i kontakte pojedinca sa drugim ljudima te pruža mogućnost empatičnog i altruističnog načina ophođenja prema drugima. U procesu poticanja, odnosno razvijanju emocionalne kompetencije kod djece, veliku ulogu i važnost imaju roditelji jer su oni primarni odgojni čimbenik. Osim roditelja kao primarnih odgojnih čimbenika, veliku ulogu imaju i sekundarni odgojni čimbenici, a to su škola, ostali odgojitelji, vršnjaci i cijelo društvu u kojemu dijete živi i odrasta.

Emocije imaju važnu ulogu u svakodnevnom životu svakog pojedinca iz razloga što u raznim situacijama, svjesno ili nesvjesno, određuju naše ponašanje. Osvješćivanje emocija prvi je korak ako želimo poboljšati svoje, kao i djetetove socijalne i emocionalne kompetencije. Stoga je od izuzetne važnosti da primarna obitelj, to jest roditelji i svi ostali članovi iz djetetove okoline sudjeluju u poticanju učenja emocionalne kompetencije djeteta. Odrasli djeci predstavljaju model ponašanja učenjem i poticanjem svojih emocionalnih vještina, opažanje i regulacijom vlastitih emocija i poticanjem sposobnosti identifikacije. U ovom teorijskom radu promišlja se o ulozi roditelja u poticanju emocionalne kompetencije djece. Važnu ulogu tijekom procesa odgoja djece i poticanju emocionalne kompetencije, osim roditelja, imaju odgojitelji, vršnjaci, odgojne ustanove (vrtić i škola), djetetova okolina, kao i njihova osviještenost o važnosti razvoja emocionalne kompetencije u ranom odgoju djeteta.

KLJUČNE RIJEČI: djetinjstvo, emocije, emocionalna kompetencija, rani odgoj

SUMMARY

THE IMPORTANCE OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONS IN EARLY EDUCATION

Early childhood education and early childhood undoubtedly represent one of the most important periods in a child's development, and it is especially important to emphasize the importance of emotional competencies in this period of child development. Namely, children show their emotions from the very birth, learn to recognize them in other people, and through interaction with other people, they try to control their own and recognize other people's emotions. The ability to manage one's own and others' emotions improves an individual's social interactions and contacts with other people and provides the possibility of an empathetic and altruistic way of dealing with others. In the process of encouraging, i.e. developing emotional competence in children, parents have a great role and importance because they are the primary educational factor. In addition to parents as primary educational factors, secondary educational factors also play a major role, such as school, other educators, peers and the entire society in which the child lives and grows up.

Emotions play an important role in the everyday life of every individual because in various situations, consciously or unconsciously, they determine our behavior. Becoming aware of emotions is the first step if we want to improve our own and the child's social and emotional competencies. Therefore, it is extremely important that the primary family, i.e. parents and all other members of the child's environment, participate in encouraging the learning of the child's emotional competence. Adults present a model of behavior to children by learning and encouraging their emotional skills, observing and regulating their own emotions and stimulating the ability to identify. This theoretical paper reflects on the role of parents in encouraging children's emotional competence. An important role during the process of raising children and encouraging emotional competence, in addition to parents, is played by educators, peers, educational institutions (kindergarten and school), the child's environment, as well as their awareness of the importance of developing emotional competence in early childhood education.

KEY WORDS: childhood, emotions, emotional competence, early childhood education

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Poimanje odgoja u ranoj i predškolskoj dobi i uloga roditelja	2
1.1. Različitost tumačenja odgoja.....	2
1.2. Percepcije i perspektive ranog odgoja i ranog djetinjstva	4
1.3. Roditelj kao čimbenik socijalizacije i razvoja djece rane i predškolske dobi	7
1.4. Roditeljski odgojni stilovi kao čimbenici razvoja djeteta	11
2. Emocionalna kompetencija u ranom odgoju i obrazovanju.....	18
2.1. Definiranje emocija	18
2.2. Emocionalna inteligencija i obilježja djece s naglašenom emocionalnom inteligencijom ..	20
2.2. Emocionalni razvoj djeteta rane i predškolske dobi	23
2.3. Emocionalna kompetencija.....	27
2.4. Empatija kao važna vještina emocionalne kompetencije	33
3. Roditelji kao važan čimbenik poticanja socio-emocionalne kompetencije djece	36
4. Prikaz dostupnih istraživanja o emocionalnim kompetencijama djece rane i predškolske dobi	39
5. Rasprava.....	45
6. Zaključak	47
7. Popis literature.....	48

Uvod

"Najvažnije razdoblje u životu nije ono provedeno na fakultetu, nego ono najranije – od rođenja do šeste godine" (Maria Montessori). Odgoj jest odgovornost svakog roditelja. Dijete, osobito prvih godina života, treba roditelje da bi se razvijalo, kako emocionalno, tako i intelektualno. Veliku ulogu u razvoju djeteta ima obitelj kao primarna zajednica u kojoj dijete stječe osnovne vještine koje su mu neophodne za funkcioniranje u društvu, a ključna zadaća roditelja jest osigurati djetetu pravilan odgoj i razvoj, što znači da bi roditelj trebao biti usmjeren na njegovanje i razvijanje osobnosti djeteta. Obitelj je glavni čimbenik koji djetetu pomaže razviti stavove moralnog, tjelesnog, intelektualnog, radnog i estetskog odgoja te o njoj ovisi na koji način će dijete razumjeti i prihvaćati sebe, kao i svijet oko sebe. U radu će se objasniti važnost razvoja emocionalne kompetencije djece rane i predškolske dobi. Naglasak je na značajnosti roditeljske uloge u procesu stjecanja vještina emocionalne kompetencije.

Rad naglašava važnost emocionalnih kompetencija kod djece predškolske dobi i posebno izdvaja ulogu obitelji, odnosno roditelja pri usvajanju ovih vještina. U skladu s tim u prvom dijelu rada navode se teorijska polazišta različitosti poimanja odgoja, uz objašnjenje pojmova ranog odgoja i ranog djetinjstva. Također se naglašava uloga roditelja kao važnog čimbenika socijalizacije i razvoja djece rane i predškolske dobi. Navedena su četiri najučestalija odgojna stila roditeljstva koji uvelike utječu na budući razvoj djeteta, kao i na emocionalne kompetencije.

U drugom dijelu rada se emocionalni razvoj stavlja u kontekst ranog odgoja i obrazovanja, odnosno objašnjava se poveznica razvoja emocija u ranom djetinjstvu i utjecaja na život djeteta u odrasloj dobi. Objasnjavaju se fenomeni i pojmovi emocija, emocionalna inteligencija, kao i strategije kojima se razvija emocionalna inteligencija koja je prijeko potrebna za funkcioniranje pojedinca u određenom društvu. Emocionalni razvoj stavlja se u kontekst djeteta rane i predškolske dobi te se izdvaja uloga roditelja kao čimbenika poticanja socio-emocionalne kompetencije djece.

U nastavku rada daje se pregled kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja koja se odnose na poticanje i značaj emocionalne kompetencije kod djece predškolske dobi, a odnose se na obitelj, roditeljstvo, djetinjstvo i razvoj dječjih kompetencija s naglaskom na emocionalnu kompetenciju.

U završnom dijelu rada raspravlja se o zaključcima i spoznajama temeljenima na analizi i pregledu kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja u području teme rada te se navodi popis literature i izvora korištenih u radu.

1. Poimanje odgoja u ranoj i predškolskoj dobi i uloga roditelja

1.1. Različito tumačenje odgoja

Od prošlosti pa sve do danas odgoj označava jedan od prijeko potrebnih preduvjeta u razvoju i odrastanju djeteta. Međutim, ne postoji univerzalna definicija odgoja jer se odgoj opisuje kao širok i stalno prisutan pojam. Definicije odgoja javljaju se u određenom povijesnom vremenu, tako i u suvremenom društvu nastaju suvremene definicije koje su u skladu sa znanjima, vještinama, sposobnostima, stavovima i vrijednostima trenutnog društva. Važno pitanje koje si trebamo postaviti prilikom razmišljanja o pojmu odgoja jest čemu odgoj služi te za što i na koji način odgajati djecu i mlade? Na to pitanje znanstvenici i laici mogu dati nebrojeno mnogo odgovora, no i dalje ne bi došli do jedinstvenog i općeprihvaćenog odgovora.

Jednu od najzastupljenijih definicija odgoja daju Malić i Mužić koji odgoj definiraju kao svako svjesno ponašanje kojim se oblikuju fizičke i psihičke osobine i karakteristike čovjeka. To je ostvarenje pojedinca koje se odražava u razvitku individualnosti i osobnosti te pokazivanju, ali i zadovoljavanju vlastitih potreba koje su društveno poželjne (Malić, Mužić, 1990).

Vukasović odgoj definira kao dugotrajan proces u kojemu se čovjek razvija, izgrađuje i oblikuje svoje ljudsko biće sa svim njegovim tjelesnim, intelektualnim, moralnim, estetskim i radnim karakteristikama. Za sam čin odgoja važna je njegova namjera jer ljudi svjesno i sustavno provode svoje odgojno djelovanje. Primarni smisao odgoja jest pak u *"u prenošenju prethodnih iskustava čovječanstva – tekovina kulture i civilizacije – na nove naraštaje, koji nastavljaju djela svojih predaka"* (Vukasović, 1989, 9). Nadalje, pojedinac je i aktivno stvaralačko biće kojeg usmjeravaju razne ideje: *"Da bi radio, djelovao, stvarao, preobražavao svijet, čovjek mora u tome nalaziti smisao, imati viziju ostvarenja, vidjeti neki cilj, svrhu, neku vrijednost. Bez tih idejnih vizija, obećavajućih postignuća, privlačnih vrijednosnih meta – ne bi mogao stvarati ni ljudski djelovati. Ideje, svrhe i ideali potiču, vode, usmjeravaju, čine ljude stvaralačkim ljudskim bićima. Stoga su značajke svake čovjekove djelatno"* (Vukasović, 2000, 131).

Za razliku od Vukasovića koji odgoj smatra vrijednosnom značajkom, u pedagogiji kao znanosti o odgoju se naglašava normativna funkcija. Pastuović daje definiciju odgoja koja nije vrijednosna: *"Odgoj je organizirano (namjerno) učenje (stjecanje ili mijenjanje) motiva. Naučeni motivi su one osobine ličnosti u kojima je dominantna afektivna ili voljna sastavnica, a nisu urođene. Motivi su psihičke osobine koje djeluju na usmjerenost, intenzitet i trajanje određenog*

ponašanja pojedinca [...] Zbog zastupljenosti čuvstvene sastavnice u svim motivima koji se uče, odgoj se može definirati kao organizirano (namjerno) afektivno učenje [...] To je nevrjednosno određenje pojma odgoja pa je stoga primjenjivo na sva društva u svim povijesnim razdobljima i društvenim situacijama" (Pastuović, 1999, 45). Dakle, Pastuović odgoj definira kao planirano afektivno (emocionalno) učenje.

Polićeva definicija odgoja glasi: *"Odgoj je ukupnost postupaka kojima se u okviru određene kulture slobodnosno razvijaju djetetove, odnosno čovjekove moći."* (Polić, 2001, 41). Nastanak moći u ovom smislu uključuje fizičke i intelektualne potencijale koji nastaju prilikom samog procesa odgoja, a s obzirom da je odgoj usko povezan uz kulturu, može se samo uz kulturu i provesti: *„Kao slobodonosan, odgoj je samosvršan i ne može služiti ničemu, jer se u protivnom pretvara u manipulaciju. Da bi bio slobodonosan, odgoj mora poticati stvaralaštvo, a to može samo ako je na njemu, tj. na slobodi i utemeljen. No, kako je odgoj zbiljski moguć tek unutar određenog kulturnog obzora i na povijesnom temelju, njegov je najbitniji dio upravo obrazovanje. Kao pak onaj dio određene kulture u kojem ona kao cjelina nalazi svoj povijesni izraz, odgoj je istodobno i zalog njene budućnosti. Stoga je odnos prema odgoju u bitnome i odnos prema određenoj kulturi i njejoj budućnosti.“* (Polić, 2001, 41).

„Odgoj je dinamičan proces, izložen stalnim kvantitativno-kvalitativnim promjenama. On se uvijek ostvaruje pomoću određenih sadržaja, sredstava i metoda. Zasniva se na ljudskoj (personalnoj) i tehničkoj (apersonalnoj) komunikaciji aktivnih subjekata. Bez odgoja se društvo ne bi moglo razvijati, niti bi odgoja bilo bez društva. On je stalna i bitna društvena kategorija. Obiteljski odgoj je društveno uvjetovan“ (Stevanović, 2000, 20).

Pluralizam teorija o odgoju koje pružaju obilje odgovora na pitanje fenomena odgoja upućuju na njegovu složenost i specifičnost. Roditelj prije svega ima pravo, ali isto tako i dužnost odgajati svoje dijete. Sama podložnost pouzdanja u drugu osobu javlja se u najužoj i primarnoj zajednici – obitelji, tako da se učinkovit obiteljski odgoj reflektira na iskazivanju povjerenje koje dijete ima u svoju obitelj.

1.2. Percepcije i perspektive ranog odgoja i ranog djetinjstva

Rano djetinjstvo najosjetljivije je razdoblje tijekom čovjekova razvoja jer se u njemu stvaraju temelji koji su važni za cjelokupan daljnji razvoj (Berk, 2008). Teorija privrženosti objašnjava kako najraniji odnosi djeteta s roditeljima, odnosno primarnim skrbnicima, postaju baza za odnose koje kasnije gradimo tijekom života. S obzirom na to kako primarni skrbnici reagiraju na djetetove potrebe, dijete stječe sliku o sebi i sliku o svijetu oko sebe. Ukoliko je roditelj dostupan dijete stječe sliku o sebi da je vrijedno pažnje i ljubavi, a svijet oko sebe doživljava kao sigurno mjesto za život. No, ako s druge strane, roditelj ne reagira ili čak neadekvatno reagira na djetetove potrebe, dijete stječe lošu sliku o sebi i svijeta oko sebe. Takvo dijete odrasta u nepovjerenju prema drugima te to nepovjerenje prenosi u kasnije odnose u odrasloj dobi i na kraju nerijetko to prenosi i na vlastitu djecu. U obiteljskom i primarnom odgoju temeljno je pitanje kako uravnotežiti zaštitu djeteta i prihvaćanje djeteta kao subjekta vlastitog života. Sam proces razvoja i sazrijevanja zahtijeva vlastito preispitivanje iskustava te otkrivanje novih izazova i smisla života (Miliša, 2022).

Djetinjstvo je fenomen kojim se bave mnogi stručnjaci, istraživači i znanstvenici. U tradicionalnim shvaćanjima djetinjstva fokus je stavljen na nekompetentnost djeteta i na djetinjstvo kao razdoblje života u kojemu se dijete priprema za odraslost, dok suvremena shvaćanja uviđaju da je dijete kompetentno i omogućava mu aktivnu uključenost u oblikovanju vlastitog života, a djetinjstvu posvećuju veliki značaj. Razvojem pedagogijske znanosti, shvaćanje djeteta kao bitnog i kompetentnog pojedinca u društvu te uključivanjem društva u život djeteta nastaju spoznaje koje definiraju suvremeno djetinjstvo.

Kamenov predškolski odgoj definira kao *"formativan proces kojim se na uzrastima od rođenja djeteta sve do njegovog polaska u školu bude i aktualiziraju njegovi fizički i psihički kapaciteti i potencijali, potiču i usmjeravaju poželjne tendencije koje nastaju tijekom razvoja, zadovoljavaju dječje potrebe kao konstantan izvor razvojnih mogućnosti i stvaraju kriteriji za što bolje i uspješnije izražavanje i upotrebljavanje svih mogućnosti za postizanje sve viših razina u sposobnostima, unaprjeđivanje i usavršavanje iskustva, izgrađivanje voljno-karakternih osobina i stavova, oplemenjivanje emocija i mijenjanje ponašanja djeteta, to jest, oformljivanje i razvijanje svih pozitivnih svojstava njegove ličnosti"* (Kamenov, 1995, 4). Prema tome u obzir treba uzeti sve aspekte koji imaju direktan ili čak indirektan utjecaj na djetetov razvoj, prije svega obitelj, a osim obitelji i ustanove za predškolsku djecu (dječje jaslice, dječji vrtići i alternativne ustanove). Postoje i drugi čimbenici koji su uključeni u intencionalno djelovanje na dječji razvoj i pak mogu biti od

koristi tom djelovanju (npr. vjerske ustanove). Upravo je zbog toga rani odgoj odlučujuće razdoblje za cjelokupan daljnji razvoj ličnosti – socijalni, emocionalni, tjelesni i intelektualni.

Dijete rane i predškolske dobi koje odrasta u suvremenom društvu, društveno odgojno-obrazovnom perspektivom interpretirano je kao autopoietski koncept. Takav sustav je samoodnosan – njegove interakcije sa socijalnom sredinom propisane su aktivnostima koje definira i propisuje određena institucija. Iako bi dijete trebalo biti fleksibilno i samostalno dati odgovore na poticaje koji dolaze iz okoline, njegova ponašanja nisu predodređena karakteristikama društva, već su temeljena na preispitivanju konceptualnih predložaka koji su već unaprijed bili zastupljeni u samom sustavu (Rupčić, 2012). Dijete je, prema tomu, sudionik koji u velikoj mjeri samo određuje svoj razvoj i budući život. U dječjim vrtićima djeca samostalno uče kroz razne aktivnosti koje sami iniciraju. Uloga odgojitelja zasnovano je na indirektnom sudjelovanju u procesu djetetova učenja, a učenje dijete samostalno organizira. Materijali su pripremljeni i namijenjeni samostalnom korištenju. Materijalima i poučavajućim poticajima daje se posebnu pozornost jer je prostor tzv. "treći odgajatelj djeteta" (Slunjski, 2012). Autopoietskom djetetu okolina koja je materijalno bogata omogućuje da, samostalnim učenjem, informacije koje je sakupilo transformira u smislene poruke. Dijete ima mogućnost slobodno izabrati i sudjelovati u aktivnostima. Dijete vlastitim unutrašnjim karakteristikama samostalno stvara smislene strukture. Informacije koje primi iz okoline, tumači autonomno s određenim, smislenim značenjem. Sloboda u ovakvom kontekstu predstavlja promišljenu samosvijest jer pojedinac koji je pokrenut prisilom unutarnjih poticaja nikako ne može biti slobodan. Djetetu rane i predškolske dobi prijeko je potrebna specifična i spontana igra jer na taj način proučava doživljaje i stvara vlastita iskustva istih. Djetetu treba biti dopušteno da samostalno odabere igru jer je na taj način intrinzično motivirano za samu aktivnost igre, odvijati ju prema svojim instinktima, idejama, željama i interesima (Klarin, 2017). Dijete uglavnom neće slobodno, već spontano izabrati aktivnost kojom se želi baviti u određenom trenutku. Stoga se sloboda i spontanost djeteta ne mogu izjednačavati jer bi to ukazivalo na opravdavanje kompleksnog pedagoškog prijedloga za samoodređenjem. Suvremena koncepcija odgoja i obrazovanja ističe kako je, umjesto kao svrhu i cilj, neophodno samoodređenje uvidjeti kao široko rasprostranjen organizacijski element (Gojkov, 2009). Ukoliko se dijete slobodno može samoodrediti, to bi podrazumijevalo da je ono za svoj odgoj i samoodgovorno, što nikako ne može biti točno.

Bašić uzima u obzir da je osnovna konstatacija djetinjstva odsutnost i izostavljenost od odgovornosti za vlastiti razvoj i socijalne odnose, time se isključuje osnovna privilegija odrastanja. U suvremenom djetinjstvu mogu se odrediti neki trendovi razvoja koji sugeriraju na ograničavanje djetinjstva. Ti trendovi odražavaju se u manjem vremenu koje dijete provodi u slobodnoj igri te u učestalijim roditeljskim zahtjevima da kroz razne institucije djeca steknu kompetencije. Štoviše, suvremeno je djetinjstvo ugroženo i različitim medijima kojima su djeca svakodnevno i često ne svojevrijedno okružena. Iako se suvremena pedagogija velikim dijelom bavi ranim razvojem djeteta, njegovim mogućnostima i osiguravanju što adekvatnijih uvjeta odrastanja, problem jest smanjivanje razvojnih mogućnosti u djetinjstvu. Naprotiv, djetinjstvo bi se trebalo promatrati kao aktivnost u kojoj je dijete socijalni akter koje sudjeluje u stjecanju vlastita znanja, vještine jer time stječe različite kompetencije kojima može samostalno odlučivati i biti odgovorno za svoj razvoj i ponašanja (Bašić, 2012).

Postman (2006) apelira na nestanak slobodne dječje igre jer je postala najznačajnija zanimacija ako ne i opsesija roditelja koji kroz igru pokušavaju profesionalizirati dijete. Roditelji koji to čine ne razumiju da je djetetu slobodna igra put ka razvoju sposobnosti i vještina. U današnje vrijeme igra više nije postavljena u kontekst djetinjstva, nije nezavisna od odraslih, već odrasli uvelike nameću gdje, kako, s kime, s čime i na koji način će se dijete igrati. Igra je samim time smještena u sferu kulture odraslih, a ne djece. No, u dječjem svijetu igra predstavlja aktivnost koja je samoj sebi svrha te se dijete na neki način nastoji nagraditi igrom. U suvremenom društvu dolazi do tzv. "standardizacije dječje igre", što znači da komercijalna kulturna industrija mijenja sam značaj i način dječje igre i nameće određena pravila i modele dječjeg ponašanja, odnosno određuje im kako se trebaju igrati. (Postman, 2006, prema Bašić, 2012). Djetetova učinkovitost u određenim aktivnostima učenja mnogostruko je određeno njegovim uvjerenjima o vlastitim vještinama, vjeru u vlastite mogućnosti i nastojanju uspostavljanju kvalitetnih interakcija sa svojom okolinom.

Međutim, na formiranje djetetove percepcije i vrijednosti o vlastitoj učinkovitosti znatno utječu odnosi unutar obitelji u kojoj odrasta. Dijete prema tome nije i ne može biti autopoiesis (osoba koja je kao takva nastala samostvaranjem). Dijete nije samoodredivo biće, već se rađa kao nedovršeno biće. Djeca su u ranom djetinjstvu fizički i psihološki ovisno o svojim skrbnicima i treba im netko tko će ih pozitivno usmjeriti i voditi na njihovom putu odrastanja.

Rani i predškolski odgoj u Republici Hrvatskoj oblikovan je *Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju*¹ i odgovarajućim podzakonskim dokumentima. Dokument sadržava odgoj, obrazovanje i skrb o djeci predškolske dobi. Rani i predškolski odgoj realizira se različitim konceptima koji obuhvaćaju odgoj, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, prehranu i socijalnu skrb za djecu od šest mjeseci do polaska u osnovnu školu. Rani i predškolski odgoj čine osnovnu razinu odgojno-obrazovnog sustava, to jest obaveznog programa koji je usmjeren na djecu zadnjih godinu dana prije polaska u osnovnu školu te nije obavezan za svu djecu predškolske dobi. Takav odgoj podijeljen je na dva obrazovna perioda (jaslički i vrtićki):

1. jaslički obrazovni period – podrazumijeva razdoblje od šest mjeseci do navršene treće godine djetetova života;
2. vrtićki obrazovni period – podrazumijeva razdoblje od navršene treće godine djetetova života do polaska u osnovnu školu.

1.3. Roditelj kao čimbenik socijalizacije i razvoja djece rane i predškolske dobi

Socijalizacija jest dugotrajan i kompleksan proces u kojemu pojedinac u interakciji s drugim ljudima iz svoje društvene sredine izgrađuje, oblikuje i uči modele ponašanja, običaje, stavove, navike i vrijednosti koje su društveno prihvatljive². U ranom i predškolskom odgoju socijalizacija se ostvaruje uz igru jer je ona najprimjereniji način na koji dijete uči i uvelike pridonosi kognitivnoj, fizičkoj, društvenoj i emocionalnoj dobrobiti djeteta, a osim toga razvija maštu i kreativnost. Postoje dvije razine igre djeteta rane i predškolske dobi, a to su spoznajna i društvena igra (Starc i sur., 2004).

S obzirom na spoznajnu razinu, igre predškolskog djeteta dijele se na:

1. *funkcionalna igra* - dijete upotrebljava, isprobava i tako izgrađuje svoje sposobnosti
2. *konstruktivna igra* - dijete koristi predmete kako bi nešto stvorilo
3. *igra pretvaranja* - specifičan element suradničke igre u kojoj djeca zamišljaju svoje i tuđe emocije u različitim odnosima i situacijama koje su izmišljene
4. *igre s pravilima* - igre koje se igraju prema pravilima koje su unaprijed definirane

¹ Narodne novine br.: [10/1997](#), [107/2007](#), [94/2013](#), [98/2019](#) i [57/2022](#)

² socijalizacija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 12.9.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/socijalizacija>.

S obzirom na društvenu razinu, igre predškolskog djeteta dijele se na:

1. *promatranje* - promatranje druge djece kako se igraju bez ikakve uključenosti u igru
2. *samostalna igra* – dijete se samostalno igra bez zbližavanja s drugom djecom
3. *usporedna igra* - djeca se igraju zasebno jedno pokraj drugog, ali bez stvarnog druženja
4. *usporedno-svjesna igra* - djeca prihvaćaju prisutnost drugog djeteta uspostavljajući kontakt očima
5. *jednostavna socijalna igra* - dolazi do rasta doticaja među djecom, započinju razgovor i izmjenjuju se igračke
6. *komplementarna i uzajamna igra* - vrsta socijalne aktivne igre u kojoj dijete „uzima i daje“, odnosno dijeli s drugom djecom
7. *suradnička igra* - igra u grupi koja je nastala pri obavljanju neke zajedničke aktivnosti, a postupci djece su usklađeni (Starčević i sur., 2004).

Bitnu ulogu u procesu socijalizacije djeteta imaju roditelji, sestre i braća, bake i djedovi, prijatelji, učitelji, idoli, no prije svega roditelji imaju dominantnu ulogu u djetetovu životu. Primarna ili osnovna socijalizacija događa se tijekom prvih godina djetetova života unutar obitelji, a ključna je za cjelokupan razvoj djeteta te ju obavljaju roditelji do djetetove sedme ili osme godine života. Roditelji predstavljaju primarne čimbenike u odgoju djeteta te je njihova dužnost naučiti dijete za prihvatljivo i poželjno funkcioniranje i ponašanje u društvu, a to se postiže socijalizacijom i upoznavanjem s vrijednostima i stavovima društva u kojem dijete živi. Obrasci ponašanja i vrijednosti koje je dijete naučilo u krugu svoje obitelji kasnije će upotrebljavati u odnosu sa drugim ljudima (Schaffer, 1996). Stoga roditelji trebaju biti usmjereni na osiguravanje potrebnih uvjeta za razvoj djeteta, a istovremeno ga štiti od loših utjecaja. Ključna zadaća roditelja u odgoju djece su: *"osigurati mu osnovne stvari za život, kao što su hrana, voda, higijenske potrepštine i ostalo; pomoći djetetu da stekne vještine i znanja potrebna za preživljavanje u društvu; i pomoći djetetu da se samoaktualizira"* (Schaffer, 1996, 214). Izuzetno je važno da su roditelji dobar primjer djetetu jer ih ono imitira. Ako je ponašanje roditelja primjereno i pravilno, stimulira dječji razvoj i pravilnu socijalizaciju djeteta. S druge strane, ako roditelji ne pruža pravilan model djeci, dijete će vjerojatno imati probleme u procesu socijalizacije (Pescaru, 2019). Dakle, roditelj treba poticati emocionalni, socijalni, psihički i fizički razvoj djeteta. Djeca koja odrastaju u pozitivnom obiteljskom okruženju obično se pravilno razvijaju u socijalnom aspektu (Pescaru, 2019).

Korištenje primjera jest najbolja metoda poučavanja djeteta jer dijete koristi iste obrasce ponašanja kao i ljudi iz njegove društvene sredine. Majka i otac podjednako su važni u procesu odgajanja djeteta te ostavljaju neizbrisiv trag na njegov razvoj jer povezanost djeteta s roditeljima ima značajan utjecaj na djetetov socijalni život te kognitivni i emocionalni razvoj (Klarin, 2006).

S jedne strane, majka ima zadaću djetetu pružiti sigurnosti, ljubavi, naučiti ga kako razumjeti druge ljude, njihove potrebe i osjećaje. Rosić smatra da je majka potpora u teškim situacijama te da održava povezanost članova obitelji (Rosić, 2005). Način djetetove privrženosti majci utječe na ponašanje djeteta prema sebi i prema drugima. Djeca koja imaju kvalitetnu privrženost majci imaju uspješan socijalni život, socijalno su kompetentna te iskazuje povjerenje u druge ljude (Klarin, 2006). Djeca, posebice rane dobi, koja imaju kvalitetne odnose sa svojim roditeljima te pokazuju privrženost, uspješnija su u rješavanju konfliktnih i neugodnih situacija, ona su samopouzdana, prilagodljiva, skoro nikada ne ponašaju antisocijalno te ostvaruju dugotrajne i uspješne veze u odrasloj dobi. Djeca koja pokazuju sigurnu privrženost s majkom karakteriziraju društvenost, pomaganje i dijeljenje s drugima (Klarin, 2006). No, ukoliko je dijete u ranoj dječjoj dobi bilo nedovoljno privrženo majci, kasnije se to očituje kroz antisocijalni oblik ponašanja i nerijetko problemima u školi. Takva djeca nazivaju se "tempiranom bombom" iz razloga što često iskazuju ljutnju, bijes i manje vjeruju drugim ljudima, odnosno primjenjuju identičan obrazac ponašanja koji su roditelji primjenjivali u odnosu s njima. Takva djeca su zbog slabe privrženosti anksiozna, depresivna, agresivna te se zavise od drugih (Klarin, 2006).

S druge strane, očevi u obiteljima predstavljaju autoritet. Njegova primarna zadaća jest integrirati dijete u društvo (Rosić, 2005). Očevi s majkama moraju zajedno sudjelovati u odgoju djece. Da bi se dijete afektivno i socijalno razvilo, bitno je da je odnos s ocem dobar (Klarin, 2006). Dapače, postoje i razlike u odnosu majke i oca prema djetetu. Očevi obično budu u većoj mjeri angažirani u djetetov fizički razvoj kroz sudjelovanje i poticanje raznih igara te se stoga djeca u većoj mjeri više žele igrati s ocem, nego li s majkom (Klarin, 2006). Majke ipak provode više vremena sa djecom te su djeca nerijetko privrženija majci nego ocu, imaju više povjerenja u majke te im se povjeravaju o intimnim stvarima (Klarin, 2006).

Biti roditelj znači odrađivati jedan od najtežih poslova na svijetu jer roditeljstvo uključuje puno odgovornosti, vještina, sposobnosti, stresnih situacija, ali i neprestanu posvećenosti roditelja djetetu. Za kvalitetno i dobro roditeljstvo važno je da roditelj ne postavlja pravila ili granice kojih ne može pridržavati se. Postavljanje granica u odgoju uvijek je bila neusuglašena i dvojbena tema.

Danas diljem svijeta ima roditelja i odgojitelja koji smatraju da granice i pravila u odgoju treba svesti na minimum, ali nema boljeg načina da zaista upoznamo dijete nego li kada mu postavimo granice koje mu nisu po volji. Sigurno je mnogim roditeljima teško postaviti granice jer često djeca u situacijama u kojima im se postavljaju granice postanu frustrirana i neizdrživa, odnosno ne slušaju. S neuropsihološkog stajališta su svakom roditelju i djetetu granice bitne za razvoj mozga. Postoji jedno cijelo područje mozga koje je podređeno utvrđivanju granica, njihovu prihvaćanju i pomaganju da se podnese frustracija ili neugodna emocija koju donosi njihovo održavanje – to je čeonno područje mozga, a ono je najvažnije za ostvarivanje sreće čovjeka. Često su roditelji protiv uspostavljanja granica te ih uporno stigmatiziraju i diskriminiraju ne shvaćajući da nije dobro djetetu svaki put udovoljiti kada nešto ne želi učiniti ili želi, a zna ne bi trebalo. Granice u odgoju ponajprije potpomažu nužnost preživljavanja i života u društvu, a u području odgoja su primarni ključ za djetetov razvoj. Postavljanje granica neprimjerenom ponašanju od velike je važnosti jer na taj način roditelji djecu uče koja su pravilna i poželjna ponašanja, a koja neprimjerena i nepoželjna. Postavljanjem granica prekida se neželjeno ponašanje, a djetetu pomažemo u razvoju samokontrole. Postoje granice koje su nisu upitne – to su one granice koje su neophodne da bi se zajamčila djetetova sigurnost (npr. dijete ne smije gurati prste u utičnicu, kada prelazi ulicu, mora dati ruku odrasloj osobi i sl.). Postoje i granice koje su vrlo značajne za djetetovu dobrobit – to su granice koje moraju vrijediti gotovo uvijek (npr. naučiti dijete da ne smije fizički zlostavljati drugu djecu, da svaki dan mora doručkovati, ručati i večerati, prati zube). Povremeno, ovisno o situaciji, postoje iznimke i odstupanja, npr. naučili smo dijete da ne smije fizički napadati drugu djecu, no ako je napadnuto od strane drugog djeteta, smije se braniti. Posljednje su granice koje su važne za suživot s drugim ljudima – to su pravila ponašanja koja dijete mora poštovati i pridržavati ih se (npr. dijete se mora kupati svaki dan, ne smije večerati u dnevnom boravku, slatkiši se ne jedu prije ručka) (Bilbao, 2020).

Unatoč tomu mladi i djeca u današnje vrijeme sve manje vjeruju autoritetima, ipak dokidanje autoriteta prouzročilo bi kaos i bezvlađe. Krivo je mišljenje da se djeca bezbrižno i neometano razvijaju bez odgojnih autoriteta. Sveopća kriza autoriteta i odgojna nemoć roditelja i odgojitelja jedan su od temeljnih problema suvremenog društva, a to je zbog toga što se djeci previše dopušta i ne postavljaju im se jasne granice (Miliša, 2022). Na primjer, ako roditelj kaže djetetu da će izaći iz trgovine ako dijete svom silom želi kupiti igračku bez njegovog dopuštenja, onda zaista mora to i napraviti. Dosljednost u postavljanju granica ključna je za razvoj djeteta.

Kada roditelj postavi jasnu posljedicu, kao što je izlazak iz trgovine ako dijete uzme igračku bez dopuštenja, važno je da se te riječi i djela podudaraju. Ako roditelj ne ispuni obećanje, dijete može postati zbunjeno i prestati ozbiljno shvaćati postavljene granice. Roditelj ne treba osuživati dijete zbog grešaka koje je učinilo, već treba biti otvoren i podržavati želju djeteta za učenjem i traženjem novih informacija jer na taj način dijete konstantno teži usavršavanju svojih vještina. Isto tako roditelj mora paziti što govore dok su djeca prisutna, treba usmjeravati svoju djecu na pravilno i korektno djelovanje tijekom donošenja važnih odluka te u postizanju kvalitetnih osobina i obrazaca ponašanja (Reischer, 2018.)

1.4. Roditeljski odgojni stilovi kao čimbenici razvoja djeteta

Roditeljstvo se uči jer nije urođeno, što znači da nismo rođeni s roditeljskim kompetencijama, već ih učimo i stječemo tijekom cijelog života. U tom procesu učenja, roditeljima je sve češće potrebna pomoć različitih stručnjaka koji se bave područjem odgoja djece. Svaki roditelj koji neprestano preispituje i unaprjeđuje vlastite roditeljske sposobnosti može učinkovito ispuniti vrlo izazovnu i složenu ulogu roditelja. U tom smislu roditelj bi trebao biti odgovoran, stalno učiti i usavršavati svoje vještine, poštovati interese i prava djeteta, ponašati se zrelo, savjesno i pravilno voditi dijete na ispravan putu njegova odrastanja te biti kreativan. Zadaća svakog roditelja jest osigurati najpovoljnije preduvjete za adekvatno sazrijevanje i odrastanje djeteta (Ljubetić, 2012). Roditeljstvo predstavlja ukupnost svih aktivnosti koje roditelji trebaju zadovoljiti, ali i obavljati kako bi njihovo dijete imalo sretno, bezbrižno i ispunjeno djetinjstvo. Odgoj ne ovisi jedino o ponašanju ili mogućnostima koje roditelj može pružiti djetetu, već i o ponašanju i osobinama djece.

Važnost shvaćanja djeteta kao otvorenog, ne kao autopoietskog sustava, uočljiva je u poimanju i pojašnjavanju karakteristika stilova odgoja. „*Stilovi odgoja su kombinacija roditeljskih ponašanja koja se pojavljuju u velikom broju situacija, stvarajući trajnu odgojnu klimu.*“ (Berk, 2015, 265). Roditeljski stilovi definirani su kao cjelokupnost stavova roditelja prema svom djetetu, kao i emocionalna klima oko koje se provode različita roditeljska djelovanja (Obradović i Čudina-Obradović, 2006). Miliša roditeljski odgojni stil definira kao "*konstelaciju roditeljskih odnosa prema djetetu, obiteljsku klimu unutar koje se odvijaju različiti roditeljski postupci*" (Miliša, 2013, 66). Pod pretpostavkom da o roditeljskom odgojnom stilu ovisi hoće li i na koji način dijete uvažiti roditeljske odgojne postupke, roditeljski odgojni stil predstavlja ključ za odgoj u obitelji. Postupci

roditelja imaju bitan utjecaj na kognitivni, socijalni i na emocionalni razvoj djece. Odgojni stilovi roditeljstva razlikuju se s obzirom na dimenziju roditeljske topline i roditeljskog nadzora, odnosno kontrole. Dimenzija roditeljske topline uključuje razinu ljubavi i podrške koju roditelj omogućava djetetu, a roditeljski nadzor podrazumijeva u kojoj mjeri i na koji način roditelji kontrolira svoje dijete, isto kao i događaje koji su dio njegova života. Na temelju tih dimenzija Maccoby i Martin stilove roditeljskog odgoja klasificiraju:

1. autoritativni stil roditeljstva – demokratski i dosljedan odgojni stil
2. autoritarni stil roditeljstva – strogi odgojni stil
3. permisivni stil roditeljstva – popustljiv odgojni stil
4. indiferentni stil roditeljstva - zanemarujući odgojni stil (Maccoby i Martin, prema Brajša – Žganec, 2003).

Autoritativni stil roditeljstva karakterizira čvrstu disciplinu (bihevioralna kontrola) uz visoko naglašenu emocionalnu toplinu i brigu za dijete. To je najuspješniji pristup odgoju djeteta jer uključuje pružanje autonomije djetetu na način da se djetetu dozvoljava donošenje odluka u svim područjima života za koje smatra da su spremni samostalno donijeti odluku (npr. odabir prijatelja), snažno ga prihvaćajući, ali i pružanje primjerenih tehnika kontrole koje su prilagođene djetetu. Postavljanje granica djetetu, provedba prihvatljivog nadzora, izražavanjem razumnih zahtjeva uz emocionalno toplu potporu potkrepljuje djetetovu znatiželju, sreću, motivaciju i samostalnost. Roditelji koji se služe ovim stilom odgoja su prije svega topli, pažljivi i osjetljivi na djetetove potrebe (Berk, 2015). Roditelji svojim ponašanjem stvaraju emocionalno motivirajuće i ugodne odnose s djetetom, ali istovremeno provode razumnu i čvrstu kontrolu jer djetetu daju jasne razloge za svoja pravila i očekivanja. Autoritativni roditelji na discipliniranje djece gledaju kao na trenutke za učenje, a sve to kako bi svoje dijete motivirali na samokontrolu. Takvim roditeljima je prije svega važna komunikacija s djetetom jer dobra komunikacijom podržava dijete da otvoreno priča o svojim osjećajima, mislima i željama. U situaciji u kojoj se takav roditelj ne slaže sa stavovima i ponašanjima svoga djeteta, nastoji zajedno sa djetetom donijeti odluku. Problem pokušava razumjeti iz djetetove perspektive te samim time zajedno donose adekvatno rješenje problema. Roditelj razumije djetetove potencijale i slabosti te istovremeno komunicira empatično i zahtjevno, pri čemu osigurava optimalni razvoj djeteta (Ljubetić, 2012). Autoritativno odgajana djeca često pokazuju visoku razinu psihološke učinkovitosti upravo zbog aktivne interakcije između roditelja i djeteta, koja je izuzetno važna. Ovakvom odgojnom stilu cilj je razviti djetetovu

kreativnost, radoznalost, motivaciju, samostalnost i na kraju sreću. Takvi roditelji su savjetnici djeci, a ne nadzornici (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Djeca koja su odgajana autoritativnim stilom odgoja najčešće su optimistična, imaju razvijenu samokontrolu, predana i dosljedna su u obavljanju zadataka, imaju visoko samopoštovanje, prihvaćaju stavove i mišljenja roditelja, ali i gledišta drugih ljudi, zrela su u socijalnom i moralnom smislu te općenito imaju bolje školske uspjehe (Berk, 2015). Osim toga razvijaju socijalnu kompetenciju te sklapaju kvalitetna i dugotrajna prijateljstva (Brajša-Žganec, 2003). Sklona su pokazivanju svojih emocija i stajališta te su spontana (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Longitudinalnim istraživanjima došlo se do zaključka da se autoritativnim stilom odgoja podupire zrelost i prilagođavanje djece raznih temperamenata (Hart, Newell i Olsen, 2003; prema Berk, 2015). Berk (2015) ističe kako većina djece autoritativni stil odgoja percipira kao dobronamjerni čin roditelja koji djecu usmjerava da dosegnu sve svoje potencijale.

Autoritarni stil karakterizira stroga disciplina (psihološka kontrola) uz malo topline, privrženosti, davanje autonomije djetetu te malu uključenost i prihvaćanje. Roditelji gotovo da i ne prihvaćaju svoju djecu, a često je slučaj da nisu niti uključeni u djetetov život. Autoritaran roditelj označava sustav kojeg odlikuje zatvorenost prema djetetu, a informacije koje mu ono pruža se ne projiciraju u korisne i vjerodostojne poruke. Takav roditelj je hladan, većinom samo kritizira, vrijeđa, omalovažava, ruga se, naređuje djetetu ili ga odbacuje. Kontrolu nad djetetom postiže većinom vikanjem, naređivanjem, kritiziranjem ili prijetnjama. Roditelji odlučuju umjesto djeteta, a od djeteta zahtijeva potpunu i neupitnu poslušnost (Berk, 2015). Budući da od djece očekuju da naprave sve što se od njih zahtijeva, bez ikakvog suprotstavljanja, nerijetko osim direktne (fizičke) kontrole koriste i tzv. psihološku kontrolu. Nju karakterizira uskraćivanje ljubavi i emocija od strane roditelja svaki put kada su nezadovoljni djetetovom poslušnošću. U psihološku se kontrolu ubraja i prekidanje djeteta i kritiziranje njegovog mišljenja, ideje, izbora ili odluke. Ako se dijete suprotstavi ili ne učini ono što se od njega očekuje, roditelji često koriste primjenu sile i kazne (Berk, 2015). Autoritarni roditelji čini spoj discipline i prilagođavanje roditeljskim vrijednostima i emocionalne hladnoće (Brajša-Žganec, 2003). To je strog pristup djetetu koji ne dozvoljava bilo kakve kompromise, a ne dozvoljava niti da dijete izrazi svoje mišljenje, posebice ako se ono razlikuje od mišljenja roditelja. Takav roditelj je nesposoban djetetovim djelovanjima pripisati bilo kakvo značenje jer ne pokazuje zainteresiranost za bilo koje drugo ljudsko biće te stoga dijete ne shvaća da su mu drugi ljudi potrebni u životu. Takvi roditelji nisu u stanju komunicirati s

razumijevanjem, a razgovor ne shvaćaju kao zbližavanje s osobom s kojom komuniciraju, već je jedina svrha komunikacija kontrola i prenošenje zapovijedi (Brajša, 2000). Osim discipline koja je neupitna, roditelji često donose odluke umjesto djece te očekuju da će dijete bez ikakvog prigovora pristati na svaku njihovu odluku. Ako se dijete pak suprotstavi roditelju, biva kažnjeno. Takvi roditelji zahtjeve shvaća kao roditeljsku dužnost, a zapravo uzrokuju neprijateljski odnos. Dijete prihvaća naredbu, ali je lišeno podržavajućeg emocionalnog potkrepljenja. Dijete koje je odgajano na autoritarni način nerijetko je niskog samopoštovanja, niskog samopouzdanja, anksiozno je i nesretno (Joelle i Iben, 2018). S obzirom na to da djetetove poruke nisu prihvaćene niti shvaćene, smatra da su bezvrijedne, i da je ne može doseći razumijevanje s okolinom. Ono se zbog toga socijalno zatvara i distancira. U nedostatku društvenih vještina, nezadovoljno i neprijateljski komunicira sa svojom socijalnom sredinom (Žižak, 1993). Nezadovoljena potreba za toplinom i nježnošću na neki način prisiljava djecu da sama nađu način za naklonost drugima, a to može rezultirati asocijalnim i delinkventnim ponašanjima te ponekad koriste silu ako ne dobiju ono što žele. U situacijama u kojima su djeca frustrirana nerijetko su neprijateljski nastrojena prema drugima i pokazuju oblike agresivnog ponašanja (Berk, 2015). Čudina-Obradović i Obradović (2006) navode kako su djeca koja su odgajana u dominantnom autoritarnom roditeljskom stilu povučena, tužna, bojažljiva i razdražljiva te imaju česte promjene raspoloženja. Obično ih prati lošiji školski uspjeh jer psihološka kontrola roditelja odlučuje o svemu, gotovo uvijek ih kritiziraju, prekidaju djetetove ideje, izbor prijatelja, kao i sve ostale životne odluke. Roditelji imaju previsoka očekivanja od svoje djece, ne uzimajući u obzir stvarne sposobnosti i mogućnosti djeteta. Otežani razvoj identiteta pojavljuje se tek u adolescenciji zbog lišenja prilika za istraživanje tijekom odrastanja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Permisivan stil uključuje slabu kontrolu i odsutnost jasnih zahtjeva i očekivanja prema djetetu, a sve se odluke i ponašanja djeteta bez određenih kriterija odobravaju, uz toplu emocionalnost. Drugim riječima su takvi roditelji previše popustljivi. Takvi roditelji su topli prema svojoj djeci, ali ponekad prerano dozvoljavaju djeci da samostalno donose odluke (Berk, 2015). Roditelji uvažavaju i prihvaćaju svoju djecu, ali ne postoje unaprijed definirane granice ponašanja (Brajša-Žganec, 2003). Permisivni roditelji ispunjavaju sve djetetove zahtjeve, ali prevelika količina slobode, posebice u dječjoj dobi, stvara nesigurnost i nikako nije primjerena (Čudina i Obradović, Obradović, 2006). Ovaj roditeljski stil obilježava većinu suvremenih obiteljskih zajednica. Roditelj koji je emocionalno angažiran ophodi se prema djetetu tako da sve njegove

prohtjeve prihvaća. Ipak, kako su očekivanja za zrelim ponašanjem djeteta rijetki, a kontrola djetetova ponašanja slaba, ono se ponaša nepredvidljivo. Djeca koja su popustljivo odgajana često su ovisna o starijima, neustrajna su, nezrela i nemaju samopouzdanja (Žižak, 1993). Osim toga pokazuju sve češću podložnost impulzivnom i agresivnom ponašanju (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Takvo dijete teži komunicira s drugima. Budući da roditelj ne teži postavljanju jasnih očekivanja, dijete iskorištava druge ljude, umjesto da razvije uzajaman i dobar međuljudski odnos. Kada roditelj ispunjava sve djetetove želje, dijete ostatak svijeta doživljava kao vlastiti produžetak. Dijete stvara sliku o drugome kao predmetu koji je namijenjen zadovoljiti njegove potrebe jer nema razvijenu sposobnost razmisliti izvan vlastitih potreba te nije u stanju socijalno se povezati s drugim ljudima niti ih shvatiti. Takvo dijete smatra da je uzvišeno i posebnije od drugih, ali je zbog usamljenosti tjeskobno i uplašeno (Kohut, 1990). Djeca odgajana permisivnim stilom nisu ustrajna u zadacima, imaju lošiji školski uspjeh te su sklona antisocijalnom ponašanju (Berk, 2015). Neki dijelom su slična djeci autoritarnih roditelja – nezrela su i impulzivna (Vasta i sur., 2005). Djeca koja su odgajana od strane permisivnih roditelja spremna su uzimati, a ne davati te ono što imaju ne znaju cijeniti (Miliša, 2013).

Indiferentan stil roditeljstva kombinacija je niske kontrole i nepostojeće emocionalne izražajnosti, odnosno emocionalne hladnoće – niti se djetetu išta pruža niti se od njega nešto očekuje (Brajša-Žganec, 2003). Zbog toga se ovaj stil roditeljstva često naziva i neuključenim ili zanemarujućim roditeljskim stilom odgoja. Roditelji su vrlo malo ili uopće nisu uključeni u djetetov odgoj i na vrlo niskoj razini prihvaćaju dijete, a uz to vrlo malo ili čak nimalo ne kontroliraju svoje dijete. Takvi roditelji nemaju vremena niti volju za svoju djecu. Berk takve roditelje opisuje vrlo depresivnima i emocionalno neuključenima (Berk, 2015). Ako su rani odnosi obilježeni otvorenom komunikacijom, podupire se smisleno uspostavljanje djetetova odnosa prema sebi i drugima. Ako je prijenos smislenih poruka neuspješan, dijete razvija poteškoće u intrapersonalnim i interpersonalnim odnosima. Roditelje ne ukazuju na zanimanje za svoju djecu, a djecu pružaju premalo ili nimalo pažnje i emocionalne topline i podrške (Vasta i surd., 2005). Zbog izostanka uspostavljanja bliskog odnosa s roditeljem, dijete doživljava ljutnju i postepeno blokira osjećaj srama. Odnos ravnodušnih roditelja podržava razvoj neprijateljstva djeteta koje teže stječe društvenu kompetentnost i školsku uspješnost, a osim toga ne uspijevaju razviti niti socijalnu kompetenciju (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). U pojedinim indiferentnim obiteljima tjelesni i emocionalni kontakt katkad nadomještavaju i nadopunjuju virtualni odnosi, a članovi

obitelji izbivaju iz obiteljskog doma. Ubrzani životni ritam utječe na izostanak odgovornog roditeljstva te socijalizaciju djece i mladih. Ljudi postaju "usamljena gomila" (D. Riesman). Jedan od primjera takvih obiteljskih odnosa predstavljaju tzv. "fast food" - obitelji u kojima članovi žive jedan pored drugog, umjesto jedan s drugima, a razgovora u obiteljima je sve manje (Miliša, 2013). U takvim su obiteljima osjećaji topline i ljubavi, razumijevanja i međusobne podrške marginalizirani ili se na određeno ili neodređeno vrijeme odgađaju. Takvi roditelji svoju roditeljsku zadaću odgoja, socijalizacije i emocionalnu podršku prepuštaju drugim ustanovama (vrtićima, školama) ili Internetu. Samim time djeci iskazuju krajnju nezainteresiranost, zanemarivanje potreba, prepuštanje djeteta samome sebi ili poznatim i nepoznatim ljudima. Djeca koja odrastaju bez potrebne emocionalne topline kasnije tijekom života izražavaju različita asocijalna ili neprijateljska ponašanja prema drugima. Nerijetko se emocionalna hladnoća i disfunkcionalni obrasci ponašanja koje roditelji iskazuju prema djeci smatraju opasnijim čak i od tjelesnog kažnjavanja. Odrasle osobe koje su u djetinjstvu bile odbačene od strane svojih roditelja niskog su samopoštovanja, emocionalno su nestabilne, agresivne te neprijateljsko raspoložene. Djeca kojima roditelji ne iskazuju interes i brigu često smatraju da nisu zaslužile ljubav niti poštovanje drugih, što uvelike ostavlja trajne posljedice i na njihove odnose s vlastitom djecom.

Izuzetno je važno uspostaviti što kvalitetnije i pozitivnije odnose između roditelja i djece zbog njihovog utjecaja na daljnji socijalni, intelektualni i emocionalni razvoj djeteta. Do velikih problema u društvenoj integraciji i samom razvoju pojedinaca dolazi upravo zbog neprimjerenih odnosa između roditelja i djece. Istraživanjem koje su proveli McCall i suradnici 1973. godine došlo se do zaključka kako se kvocijent inteligencije mijenja s obzirom na utjecaj i način roditeljskog odgojnog stila. Djeca koja su bila strogo kažnjavana od roditelja koji nisu poticali njihov razvoj, došlo je do smanjenja kvocijenta inteligencije. Ipak, pozitivne promjene zamijećene su kod roditelja koji su svoju djecu poticali i pružili podršku, posebno u intelektualnom aspektu (McCall i sur., prema Vasta i sur., 2005). Mnoga istraživanja dokazala su kako se tzv. "dobro" roditeljstvo može poistovjetiti sa autoritativnim stilom odgoja (Čudina-Obradović, Obradović, 2012). Posljedica ubrzanog ritma života, izostanak odgovornosti roditelja, sve manje razgovora u obiteljima je ta da danas imamo epidemiju popustljivih i indiferentnih roditelja (Miliša, 2013). Može se zaključiti da je za djetetov fizički, psihički i emocionalni razvoj najadekvatniji autoritativni odgojni stil roditeljstva. Autoritarni, permisivni i indiferentni imaju svoje mane i prednosti, a zasigurno je indiferentni stil odgajanja najgori. Herman, Dornbusch, Herron i Herting

(1997; prema Čudina-Obradović, Obradović, 2006) ističu tri dimenzije ponašanja roditelja koje stvaraju poželjne razvojne preduvjete, ali i rezultate u adolescenciji a to su: 1. briga (pažnja i ljubav), 2. potpora dječjoj autonomiji (poticanje individualnosti) i 3. regulacija (postavljanje pravila i kontrola) (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Također, u dosad provedenim istraživanjima, dokazano je kako su toplina, potpora i prihvaćanje djeteta uvjet za njegove pozitivne razvojne uspjehe (Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

2. Emocionalna kompetencija u ranom odgoju i obrazovanju

2.1. Definiranje emocija

Da bismo bolje razumjeli emocionalnu kompetenciju kod djece važno je pobliže objasniti pojam emocija. Etimološki riječ "emocija" dolazi od lat. glagola *movere* što u prijevodu znači "kretati se", a ukazuje na to da je svaka emocija sklona kretanju (Brajša- Žganec, 2003). Emocije i njihovo izražavanje je sociološki, povijesno i kulturološki određeno. Postoji mnoštvo definicija emocija i za svaku od njih bi se moglo reći da je točna jer ju pojedinac tumači u odnosu na svoje emocionalno stanje i u odnosu na subjektivni doživljaj određene situacije. Samim fenomenom emocija bave se različite znanosti i znanstvene discipline od psihologije i neurobiologije do sociologije i neurologije. Glavne nesuglasice među znanstvenicima počiva na dva temeljna pitanja- prvo, jesu li emocije urođene ili su društveno i kulturološki uvjetovane te drugo, koliko primarnih emocija postoji te na koji ih se način razgraničavaju od sekundarnih? S obzirom na prvo pitanje se ni evolucijski niti kulturološki ne može dati prednosti jer su oba pristupa jednako važna te se kombinacijom oba pristupa može dati najobuhvatnije shvaćanje pojma emocija. Odgovor na drugo pitanje i dalje nije konačno obrazloženo jer je usko povezano s odgovorom na prvo pitanje. Međutim, primarne su emocije usko povezane s evolucijskim pristupom te su prema tomu urođene i nesvjesne, a sekundarne emocije su kulturološki uvjetovane, svjesne i naučene.

Oatley i Jenkins (2007) konstatiraju da su emocije gotovo uvijek uzrokovane svjesnim ili nesvjesnim prosuđivanjem određenih situacija koje su potrebne radi postizanja određenog cilja, a ujedinjuju ono što je pojedincu bitno u interakciji s drugima, kao i na samo ponašanje pojedinca. U skladu s time, emocija je pozitivna ukoliko je cilj ostvaren, a negativna ako cilj nije ostvaren. Emocije koje stvaraju ugodu ili neugodu su u visokoj povezanosti sa samopouzdanjem, kao i sa interpersonalnim i intrapersonalnim odnosima jer utječu na raspoloženje (Oatley i Jenkins, 2007).

Berk (2015) emocije definira kao pokretače na određeno ponašanje koje je povezano s procjenjivanjem važnosti određenih događaja, osoba ili općenito svega što se u našoj okolini događa. U tom smislu emocije ne mogu biti objektivne, one se proživljavaju i iskazuju na način koji je specifičan za svakog pojedinca te se pojavljuju i provode pod utjecajem iskustava, genetskih predispozicija i socijalnog okruženja (Slunjski, 2012). Različitim facijalnim ekspresijama, govorom tijela i neverbalnom i verbalnom komunikacijom (jačina, boja i visina glasa) mogu se izraziti emocije. Osim navedenog, može se pokazati i zacrvenjenost lica, ili bljedilo, a mogu se

pokazati i kroz smijanje, plakanje, primicanje i slično (Slunjski, 2012). Emocije su neophodne i neizostavne u životu djece, a prisutne su već od rođenja. Sedam je temeljnih emocija, koje se ne razlikuju od kulture do kulture i svakom su čovjeku urođene, a to su: gađenje, strah, radost (sreća), gnjev (ljutnja), tuga, iznenađenje i prijezir. Od njih se razvijaju sve ostale emocije (Slunjski, 2014).

Kanadski klinički psiholog Jordan Peterson ističe da i loše emocije pomažu kao životne lekcije jer se lošije osjećajmo zbog nekog gubitka, nego li što se osjećamo dobro zbog dobitka. Ključno pitanje koje je ovim zanemareno jest postoji li mogućnosti, i ako postoji, na koji način uravnotežiti loše misli i pozitivne emocije, ali i obratno (Peterson, 2018). Ugodne emocije potiču nas ponavljanje aktivnosti koje u nama bude ugodne emocije, a neugodne nas blokiraju i sputavaju u ponovnom osjećaju neugodnih emocija. Emocije nas ponekad sputavaju, a ponekad pokreću na određena ponašanja, što uvelike ovisi o njihovom intenzitetu. Na primjer ljubomora i zavist vrlo lako dovode do mržnje ili destruktivnih misli i/ili ponašanja (Miliša, 2022). Potiskivanje neugodnih emocija u djetinjstvu ostavljaju tragove i posljedice se uočavaju tek u odrasloj dobi jer *"potisnute emocije nikada neće umrijeti. One su sahranjene i pojavit će se kasnije na puno ružnije načine"* (Sigmund Freud, prema Miliša 2022: 80). Emocije su kočnica i/ili putokaz za osobni i društveni preobražaj te je stoga od velike važnosti djecu naučiti kako se nositi sa emocijama (Miliša, 2022). Dijete već od samog rođenja iskazuje svoje emocije, uči ih raspoznati kod drugih, a kroz interakciju s drugim ljudima uči kontrolirati svoje te kako prepoznati tuđe emocije. Zbog toga se djecu već od "malih nogu" treba poučavati kako na ispravan način shvatiti i pokazati svoje emocije kako bi ih to dovelo do ispravnog postupanja u različitim situacijama. Sposobnost upravljanja svojim i tuđim emocijama poboljšava socijalne odnose te utječe na razvoj empatičnog i altruističnog načina postupanja prema drugima. Emocije predstavljaju temeljni preduvjet za razvoj dobrog socijalnog života kod ljudi te omogućava obrasce koji uzajamno spajaju ljude, pri čemu se treba uzeti u obzir da su emocije uvijek povezane sa određenom situacijom ili problemom (Miliša, 2022).

2.2. Emocionalna inteligencija i obilježja djece s naglašenom emocionalnom inteligencijom

Kao pojam emocionalna inteligencija se po prvi puta znanstveno pojavljuje u psihologiji početkom 90-ih godina 20. stoljeća u znanstvenim radovima Peter Saloveya i John D. Mayera. Autori izvorno emocionalnu inteligenciju određuju kao sposobnost kojom se mogu promatrati, ali i razlikovati vlastite i tuđe emocije te uporaba korisnih informacija kao putokaz za razmišljanje i ponašanje (Salovey i Mayer, 1997). Dakle, emocionalna inteligencija označava vještinu identificiranja, razlikovanja, percipiranja te kontroliranja vlastitih i tuđih emocija (Mayer i Salovey, 1997). Emocije označavaju unaprijed osmišljene i organizirane odgovore na određeni događaj, a taj događaj može biti unutrašnji ili vanjski te pozitivan i negativan. Nekoliko godina nakon prvog definiranja emocionalne inteligencije, Mayer i Salovey u suradnji sa Carusom izmjenjuju definiciju pojma emocionalne inteligencije u sposobnost promatranja, asimilacije, prepoznavanja, shvaćanja i kontroliranja emocijama (Mayer, Salovey, Caruso, 2000). To prije svega znači shvatiti svoje emocije i utjecaj koji one imaju na naše vlastito ponašanje. Vještinu razumijevanja svojih i tuđih emocija prije svega se manifestira u interakciji i komunikaciji s drugim ljudima. Iako je emocionalna inteligencija jednim dijelom genetski nasljedna, značajniju ulogu u njezinu stjecanju, razvoju i njegovanju imaju proces učenja i socijalizacije. Uz pretpostavku se ona stječe tijekom cijeloga života, emocije su jedan od najvažnijih faktora razvoja osobnosti svakog pojedinca.

Nagla ekspanzija proučavanja emocionalne inteligencije počinje 1995. godine kada je Daniela Golemana objavio knjigu pod nazivom "*Emocionalna inteligencija*" u kojoj naglašava da emocionalna inteligencija ne mora neophodno garantirati uspjeh u životu jer je ona samo osnova za razvoj emocionalnih kompetencija koje ukazuju na to koliko pojedinac ima potencijala te koliko je emocionalna inteligencija pridonijela razvijanju i jačanju tih kompetencija, kao i pronalasku adekvatnog rješenja za problemske zadatke (Goleman, 2001). Isto tako niti visoki kvocijent kognitivne inteligencije nije jamstvo zadovoljstva životom. Emocionalna inteligencija može se razviti i unaprijediti brojnim vježbama koje su unaprijed određene jasnim uputama, pravilima, principima i kriterijima. Prema Golemanu razvoj, poboljšanje, ali i promicanje emocionalne inteligencije podrazumijeva dugotrajan rad na svijesti o sebi, upravljanje svojim i tuđim emocijama, razvoju motiviranost, suosjećajnosti, društvenosti, tolerantnosti i altruizma. Kada osoba razumije i prihvaća svoje emocije, to u velikoj mjeri poboljšava njezinu samosvijest. Povezivanje trenutnih emocija s određenim događajima omogućuje bolje razumijevanje vlastitih

reakcija i osjećaja, što je ključno za kontrolu ponašanja. Osoba koja je sklona usmjeravati druge ljude prema nekom rješenju mora biti samosvjesna te mora biti sposobna upravljati samim sobom i društvenim odnosima. Shvaćanje vlastitih i tuđih emocija, potreba i želja preduvjet je za razvoj sposobnosti uspostavljanja dobrih i zdravih odnosa s drugim ljudima (Goleman, 2001).

Lawrence E. Shapiro konstatira da je djeci suvremenog doba znatno više informacija dostupno nego što je to bilo prije, ali da su njihove "emocionalne i društvene vještine u naglom opadanju" (Shapiro, prema Miliša, 2022, 81). Shapiro djecu koja imaju visoku emocionalnu inteligenciju i emocionalne kompetencije opisuje točnima, uljudnima, poštuju autoritete, u razgovoru ne prekidaju sugovornika, zahvalna, strpljiva, ustrajna, radišna, ambiciozna, konstantno nastoje pomoći drugima, nisu nasilna, lakše se suočavaju sa stresnim situacijama i neuspjesima, brižna su, vedra, imaju više samopouzdanja, samostalno rješavaju probleme te poštuju druge. Knjiga je prepuna nizom savjeta i primjera za razvoj navedenih vrijednosti i neverbalne komunikacije emocija. Razgovorom o svojim i tuđim osjećajima nastojimo razumjeti ih i kontrolirati. U društvima u kojima se osjećaji potiskuju ili ignoriraju te u kojim se zanemaruje ili odbacuje emocionalna komunikacija dolazi do veće učestalosti da djeca postanu emocionalno nijema jer je za uspješnu komunikaciju važnije znati aktivno slušati i razumjeti emocije drugih od izražavanja vlastitih. Shapiro u osnovne emocije svrstava ljubav, bol mržnju, krivnju i strah, a sve ostale emocije potječu iz ovih osnovnih emocija te se formiraju u tzv. sekundarne emocije. Sekundarne emocije su one koje je čovjek stekao i naučio kroz interakciju s drugima, a kultura i obrazovanje su pri tome imaju vrlo bitnu ulogu. Obilježja koje ima emocionalno kompetentna osoba su: empatija, samovladanje, neovisnost, otkrivanje i razumijevanje vlastitih osjećaja, sposobnost prilagođavanja različitim situacijama, adekvatno rješavanja problema, suradnje s drugim ljudima, ustrajnost, uljudno i prijateljsko ponašanje, poštovanje i ljubaznost (Shapiro, 1997).

Daniel Chabot i Michel Chabot u knjizi *Emocionalna pedagogija* emocionalnu inteligenciju definiraju kao skup kompetencija koje osiguravaju prepoznavanje tuđih i vlastitih emocija, a visoko razvijena vještine emocionalne inteligencije osigurava dobre prijateljske i partnerske odnose, iskazivanje istih, ispravno djelovanje, bolju komunikaciju i bolje donošenje ispravnih odluka. Autori smatraju da emocionalna stanja često znaju potirati racionalno prosuđivanje. Navode pet načina prepoznavanja emocija: 1. neverbalni znakovi koji uključuju mimiku lica i tjelesne pokrete (kao na primjer mrštenje, širom otvorene oči), 2. fiziološke promjene (ubrzani puls, znojenje), 3.

ponašanja poput približavanja ili izbjegavanja, 4. misli koje nam pomažu da razumijemo ono što se oko nas događa (npr. procjenjivanje jesmo li u opasnosti) i 5. afektivna stanja pomoću kojih prepoznajemo, rangiramo i razlikujemo emocije koje doživljavamo (Chabot i Chabot, 2009).

Emocionalna inteligencija oblikuje naše iskustvo koje se stvara spoznavanjem svojih i tuđih pogrešaka (Miliša, 2022). Vještine koje su usko povezane s emocionalnom kompetencijom olakšavaju pojedincu u suočavanju i nošenju s negativnim emocijama i omogućavaju jačanje ugodnih emocija kako bi podupirale njegov osobni rast i dobrobit. Kada je riječ o ponašanju i donošenju važnih životnih odluka, osjećaji katkad imaju jednaku, a ponekad čak i značajniju ulogu od misli. Nije važno koliko životnih situacija, bilo ugodnih ili neugodnih, smo prošli, već jesu li one i u kojoj mjeri promijenile naše ponašanje. Depresivne osobe u potpunosti poriču svoje djetinjstvo, a to ostvaruju koristeći iluziju uspjeha, što se može potvrditi citatom Alice Miller: *"Istina o našem djetinjstvu pohranjena je u našim tijelima i dubinama naše duše"* (Miller, prema Miliša 2022). Alice Miller, autorica knjige *Drama djetinjstva* objašnjava posljedice nepristunosti emocionalne topline ili privrženosti u vrijeme djetinjstva. Osjećaj neprivrženosti u djetinjstvu može imati dugotrajne posljedice na emocionalni i psihološki razvoj pojedinca. Djeca koja se ne osjećaju povezana s roditeljima ili skrbnicima često doživljavaju različite traume koje mogu utjecati na njihov život. Naša iskustva koja smo stekli iz različitih životnih događaja i naša ponašanja su dokaz da emocije vladaju nama i da ostavljaju duboke tragove na naša buduća ponašanja i životne izbore (Miliša, 2022).

Međutim, ne postoji znanstvenik koji je našao odgovor na pitanje kako dovesti u usklađen odnos misli, snagu vjere i emocije, posebice kada je riječ o negativnim emocijama. Našim životima upravljaju i naša razmišljanja i naši osjećaji te stoga emocije igraju ključnu ulogu u oblikovanju naših postupaka i odluka. One ne samo da doprinose našim mentalnim procesima, već ih često mogu nadvladati, utječući na to kako reagiramo u različitim situacijama. Uzimajući to u obzir misli mogu sputavati i ugrožavati našu emocionalnu stabilnost, kao što i negativne emocije mogu "blokirati" naš um (Miliša, 2022). Nikola Tesla zapisao je *"Podsvijest čovjeka je uzburkana kao nemirni ocean s velikim olujnim valovima..., a duša nemirna. Podsvijest prepuna utisaka čini da duša bude nemirna. Emocije tada ključaju poput erupcije vulkana. Bez rada na emocijama, duhovnost je samo kula od karata"* (Tesla, prema Miliša, 2022). Ovim citatom možemo zaključiti da su i misli i emocije upravljaju našim životima, pa tako i životima naše djece.

2.2. Emocionalni razvoj djeteta rane i predškolske dobi

"Emocionalni razvoj je jedan od najvažnijih procesa u razvoju ličnosti. On je rezultat međusobnih utjecaja naslijeđenih mehanizama reagiranja na emocionalne situacije i procese socijalizacije u obitelji i neposrednoj djetetovoj okolini." (Starc i sur., 2004, str 34). Dijete već od rođenja prikuplja različite informacije o načinu na koji se treba ophoditi prema drugim ljudima, ali i prema sebi, te kako pokazati svoje emocije. Ono usvaja razne podražaje iz svog okruženja koje potom odražava na sebe i na svoje ponašanje. Utjecaj okoline na dijete najviše se reflektira u predškolskoj dobi zato što dijete u toj dobi istražuje svijet oko sebe i usvaja određene aktivnosti i ponašanja drugih ljudi. Dijete se u predškolskoj dobi najbrže razvija, a prve godine su ključne za daljnji rast, razvoj i napredak u daljnjem životu. Stoga je izuzetno važno da dijete odrasta u povoljnim uvjetima za razvoj, a najveću ulogu pritom imaju roditelji koji kao modeli ponašanja djetetu svojim ponašanjem daju primjer te postavljaju određene uvjete, pravila i granice ponašanja. Osim roditelja postoje i odgojne ustanove, ponajviše vrtići, koji predstavljaju važan aspekt djetetova života jer u tim ustanovama djeca stječu mogućnost razvoja empatije koja je ključna za međuljudske odnose sa drugim ljudima.

Temperament predstavlja biološki, odnosno unutarnji utjecaj, a potječe iz samog djeteta. „*Temperament možemo definirati kao specifičnost svakog djeteta koja se očituje kao njegova reaktivnost na okolinu i sposobnost samoregulacije ponašanja za koje se pretpostavlja da je biološki, tj. nasljedno određena.*“ (Starc, 2004, 32). Temperament nas bitno razlikuje od ostalih ljudi i njime ostvarujemo interakcije i odnose s okolinom te on određuje kako ćemo regulirati svoje emocije te kako ćemo reagirati u određenim situacijama. Pokoja djeca su po svojoj prirodi energičnija i aktivnija, dok su druga djeca mirnija i pasivnija. Pedijatri Thomas i Chess proveli su longitudinalno istraživanje koje je trajalo više od 30 godina, a tim istraživanjem razvili su najviše korištenu klasifikaciju temperamenta (Thomas i Chess 1986; Thomas, Chess i Birch 1986; prema Vasta, Marshall, Miller, 2005). Prva klasifikacija opisuje dijete lakog temperamenta kojoj pripada 40% djece. Djeca lakog temperamenta lakše se prilagođavaju novim situacijama i generalno su bolje raspoložena. Brže prihvaćaju utjehu i daju roditeljima osjećaj da su kompetentna u obavljanju roditeljske dužnosti, a time stvaraju toplu emocionalnu povezanost. Drugi tip je dijete teškog temperamenta kojeg čini 10% dječje populacije. Takvo dijete teže se pridržava dnevnom ritmu, teško se prilagođava novim iskustvima i često se negativno i nepoželjno ponaša. Roditelji djeteta teškog temperamenta nerijetko se boje, napeti su i nesigurni, a to smanjuje mogućnost za

ostvarivanje pozitivne i kvalitetne privrženosti. Treći, to jest zadnji tip je suzdržano dijete, a tom tipu pripada 15% dječje populacije. Suzdržano dijete karakterizira pasivnost, blage reakcije na podražaje iz okoline i sporije prilagođavanje novim iskustvima. Ostalih 35% djece iz istraživanja ne pripadaju ni jednoj od ovih tipova klasifikacije iz razloga što ukazuju na posjedovanje više karakteristika iz barem dva navedena tipa temperamenta (npr. dijete se lako prilagođava novim situacijama, ali se neprimjerno ponaša kada nije u društvu). Međutim, temperament je podložan mijenjaju, nije nužno za stalno zajamčen. Djeca u razdoblju od rođenja do navršene druge godine života s vremenom na vrijeme na iste podražaje reagiraju na različite načine. Temperament između ostalog djelomično ovisi i o genskim predispozicijama. Tako su npr. jednojajčani blizanci sličniji temperamentom nego dvojajčani ili kako su muška djeca od malena više aktivna i produktivnija od ženske djece koja su anksioznija i sramežljivija. Naime, osim genetskih predispozicija na temperament djeteta utječu i okolinski čimbenici koji izravno utječu na stabilnost temperamenta. Dijete koje je odraslo u obitelji u kojoj se otvoreno komunicira o emocijama osjećat će se opuštenije i otvorenije, za razliku od djeteta koje je odraslo u obitelji gdje se o emocijama ne smije ili vrlo malo razgovarati. Utjecaj okoline uočljiv je i u razlikama koje roditelji rade između muške i ženske djece. Za mušku djecu se vjeruje da su snažnija i otpornija, dok se žensku djecu više štiti i brani, jer se smatra da su ona više plaha, bojažljiva i emocionalnija. Prema Thomasu i Chessu postoji model stupnja podudaranja koji se odnosi na podudaranje temperamenta i okoline u kojoj dijete odrasta. Prema tomu bi okolina trebala biti u suodnosu i skladu s temperamentom djeteta i podupirati ga na adaptaciju i prilagođavanju društvenoj sredini (Berk, 2008). Sposobnost emocionalne regulacije stvara i usavršava se kroz interakcije s obitelji, odnosno primarnim skrbnicima, i iz dječjeg temperamenta koji je urođen još u ranom djetinjstvu (Brajša-Žganec, 2003).

Djeca emocije doživljavaju na različit način od odraslih jer su emocije kod djece znatno jednostavnije i spontanije, učestalije su i kratko traju, promjenjivije su i snažne. Iskazuju ih otvoreno i ponajviše se ne mogu suzdržati. Dijete tijekom emocionalnog razvoja prolazi kroz različite periode i oblike izražavanja i razumijevanje emocija, razvoja empatije, razvoja emocija samosvijesti, razvoja privrženosti i socio-spoznajnog razvoja koji uključuje pojam o sebi, samooprikaz i samoprocjenjivanje, svijest o drugima i samoregulaciju. (Berk, 2008). Navedena obilježja razlikuju se u tri faze kroz koje svako dijete prolazi tijekom emocionalnog razvoja. Prva faza podrazumijeva razvijanje emocija, to jest iskazivanje i percepcija emocija. Druga faza označava proces razlikovanje emocija, odnosno dešifriranje emocija koje dijete primjećuje na

ljudima iz svoje okoline. Treća faza predstavlja transformaciju emocija u kojemu određeno emocionalno stanje preoblikuje principe i procese razmišljanja, a osim toga mijenja emocionalne procese iskustvom (Brajša-Žganec, 2003).

Emocionalni razvoj u dojenačkoj dobi i najranijem djetinjstvu od izuzetne je važnosti za formiranje svakog pojedinca. Prema Eriksonovoj teoriji ličnosti dojenčeta, prva godina života se naziva oralnim stadijem. U ovom razdoblju vrlo je bitno zadovoljiti potrebe djeteta za hranom i oralnom stimulacijom. Pritom naglasak nije na količini hrane koje dijete unosi, već o emocionalnosti roditelja koji hrane dijete jer ako roditelj pozitivno reagira na potrebe djeteta, dijete to osjeća i razvija osnovno povjerenje, koje je važno za prilagodbu i istraživanju okoline. Ukoliko pak dijete osjeća temeljno nepovjerenje, ono ne suosjeća s drugim ljudima i štiti se povlačeći se od okoline. Razdoblje kada je dijete u dobi od dvije godine naziva se i "nezavisnost nasuprot sramu i sumnji" jer se u tim godinama dijete nastoji osamostaliti te mu je potrebno ohrabrenje i podrška odraslih, najviše roditelja. *"Ukratko, temeljno povjerenje i nezavisnost izrastaju iz brižnog, toplog i osjetljivog roditeljskog ponašanja i razumnih očekivanja o djetetovoj kontroli vlastitih poriva i drugoj godini života."* (Berk, 2008, 175).

Što se razvoja osnovnih emocija tiče, u početku se emocionalni život, prema Berku, odnosi na dva općenita načina reagiranja: privučenost ugodnim podražajima i situacijama i izbjegavanje neugodnih podražaja. Tek poslije toga javlja se izražavanje temeljnih emocija (radost, strah, iznenađenje, ljutnja, interes, tuga i gađenje), koje se mogu prepoznati izrazom lica. Djeca mogu osjetiti kada su im najbliži u lošem emocionalnom stanju te se to može odraziti na djecu i na njihovo ponašanje, a može čak i negativno utjecati na njihov emocionalni razvoj ili mu naškoditi (Berk, 2008). Prvotno djeca izražavaju svoje emocije putem tzv. „emocionalne zaraze“. Djeca proučavaju i prate djelovanja svojih bližih i implementiraju ih u svoje reakcije, odnosno imitiraju svoje bliže. U razdoblju između sedam i deset mjeseci djeca povezuju emociju koja je izrečena s odgovarajućim izrazom lica. Nakon toga dolazi do socijalnog povezivanja u kojem dijete pogledom traži potvrdu roditelja o emocionalnoj reakciji (npr. trebaju li se nečega bojati). Ovakvim obrascem ponašanja roditelji djecu uče kako ispravno reagirati na nova iskustva i pojave. Oko druge godine života djeca započinju razumjeti kako se reakcije drugih ljudi razlikuju od njihovih vlastitih reakcija (Berk, 2008).

Od 10. do 18. mjeseca dijete razvija vještinu kojom se samostalno može tješiti kojom se smiruje. Dijete neugodne emocije u tom razdoblju prenose na stvari, npr. na igračku. Između 15. i 24. mjeseca javlja se razdoblje negativizma u kojemu dijete ispituje granice vlastitog ponašanja (Starc i sur., 2004). Emocijama samosvijesti smatraju se emocije poput stida, neugode, krivnje, zavisti i ponosa, a mogu pospješiti ili povrijediti naš doživljaj sebe. One se pojavljuju sredinom druge godine kada se pojavljuje i doživljaj samoga sebe. Zavist se manifestira nešto kasnije, oko treće godine. Emocije djeteta mogu usmjeravati roditelji, a imaju značajnu ulogu u djetetovom moralnom ponašanju. Za pozitivan emocionalni razvoj bitno je usvojiti vještinu samoregulaciju emocija. U prvih nekoliko mjeseci života djeteta samoregulacija je ograničena i ovisi o ponašanju, reagiranju i usmjeravanju roditelja. Roditelji to uglavnom čine usmjeravanjem pažnje na neku zanimljivu igračku, a to će djetetu od, recimo četiri mjeseca, pomoći u regulaciji emocija. Pred kraj prve godine djeca puzanjem ili hodanjem reguliraju emocije, povlačeći se ili privlačeći određenim situacijama, ljudima ili predmetima. Na ovakav se način uspostavlja i afirmira socijalno poželjno emocionalno reagiranje, koje u velikoj mjeri ovisi o kulturi i načinu života. Nakon druge godine, širenjem vokabulara i razvojem govora, djeca postepeno usvajaju vještinu verbalnog opisivanja svojih emocije i onog što žele ili što smatraju da im je potrebno kako bi se, npr. u neugodnoj situaciji, uspjela smiriti. Negativne emocije, unatoč neugodnosti, štite i pomažu nam učiti (Peterson, 2018).

Kada dijete polako započinje sa sposobnošću razumijevanja emocija i dobivanja svijest o predmetima i ljudima kao nezavisnima i stalnima, počinje se razvijati i samosvijest djeteta. U početku se samosvijest formira obrascem „ja kao subjekt“, što podrazumijeva da dijete počinje tumačiti kako je ono zasebno, odnosno odvojeno od ostatka svijeta i kako su njegova ponašanja uzrok predviđene reakcije drugih ljudi i predmeta. U drugoj godini dolazi do obrasca „ja kao objekt“ u kojoj djeca bivaju svjesna svojih osobina, a kasnije su to stavovi, vjerovanja i karakteristike ličnosti. Razvojem samosvijesti djeca počinju biti svjesna i tuđih emocija, što su naznake empatije, tj. suosjećanja. Osim toga u drugoj godini započinje i identifikacija sebe i uspoređivanje sebe s drugim ljudima. Dijete je oko druge godine života svjesno svojih obilježja i stvara kategorije prema npr. spolu (muško, žensko), dobi (beba, dječak ili muškarac) i sl. Samosvijest je osim toga osnova za razvoj samokontrole koja je bitna u regulaciji dječjeg ponašanja. Dijete postaje svjesno da može utjecati na svoje postupke, ali i utjecati na postupke drugih ljudi. Samokontrola se u dobi između 12 i 18 mjeseci pojavljuje kao oblik poslušnosti. Djeca

u dobi od dvije godine nerijetko neposlušnošću žele odraslima dokazati svoju neovisnost, no ukoliko su odgajana i odrasla u brižnoj i toploj obitelji bit će poslušnija jer će dijete upute, pravila i zahtjeve odraslih prihvaćati kao svoje. Djeca koja visoko imaju razvijenu pažnju i jezične sposobnosti pretežno imaju bolju samokontrolu. Kako bi se samokontrola kod djece do druge godine što uspješnija razvila, pravila i zahtjevi se moraju više puta ponoviti te zbog toga treba biti uporan, ali nježno i pažljivo. Nakon što se razvila poslušnost, dolazi i do razvoja svijesti (Berk, 2008). Roditelji koji ne žele preuzeti odgovornost za discipliniranje svog djeteta misle da na taj način izbjegavaju sukobe sa svojom djecom, no sukobi i neslaganja su potrebni za pravilan odgoj djece. To bi značilo da roditelji moraju nagraditi sva djetetova ponašanja koja će mu omogućiti uspjeh u svijetu izvan obiteljskog konteksta, a isto tako trebaju upotrebljavati prijetnje i kazne kako bi uklonili ponašanje koje vodi do neuspjeha i problema (Peterson, 2018).

2.3. Emocionalna kompetencija

Razvoj emocionalnih i socijalnih kompetencija počinje već od najranijeg razdoblja života djeteta te se najviše postiže u skladu s razvojem privrženosti između djeteta i njegovih primarnih skrbnika (Ljubetić i sur., 2019). „*Dječje su emocije često jednostavne i spontane, kratkotrajne, snažne i nestabilne što odraslima ponekad može biti zbunjujuće*“ (Ljubetić i sur., 2019: 188). Kompetentnost u emocijama predstavlja vrlo bitnu sposobnost koja se izravno odražava na sve aspekte života pojedinca, a prisutnost razvijenog prosocijalnog ponašanja uključuje sposobnost razumijevanja, raspoznavanja i regulacije emocija. U razdoblju predškolske dobi emocionalna kompetencija je usko povezana s kasnijim uspjehom u različitim fazama adolescencije, ali i odrasle dobi. Sam proces procjenjivanja emocionalnih kompetencija djece katkad zahtijeva svjesno i namjerno uzrokovanje frustrirajuće situacije sa ili bez podrške odraslih kako bi se proučila regulacija emocija kod djece. Djeca često kroz igru koja im je prirodna i s kojom su već od prije upoznata, odgovaraju na direktno postavljena pitanja i na taj način se može uvidjeti način na koji djeca razumiju vlastite i tuđe emocije u različitim kontekstima, kao i uzorak i posljedice tih emocija. Razvoj emocionalne kompetencije kod djeteta izuzetno je bitno za usvajanje vještina kvalitetne komunikacije s drugima, prepoznavanje vlastitih osjećaja i ono što drugi osjećaju te reguliranje i izražavanje istih. Na taj se način grade kvalitetni odnosi i donose kvalitetne životne odluke. Emocionalno učenje predstavlja proces koji traje cijeli život, a najveća dobrobit se postiže ako se započne od najranije dobi (Slunjski, prema LoBue i sur., 2019).

Temelj razlikovanja ugodnih od neugodnih emocija i različitih emocionalnih doživljaja javlja se tijekom prve dvije godine života djeteta. Tijekom tog razdoblja dolazi do pojavljivanja čak i kompleksnijih emocija kao što su samosvijest ili emocije koje su povezane sa moralnošću (Berk, 2008, prema Ljubetić i sur., 2019). U razdoblju predškolske dobi, kada se uspostavlja velik broj interakcija s djecom ili pak odraslim ljudima iz djetetove okoline, dolazi i do procvata u razvoju socijalnih vještina (Ljubetić i sur, 2019). U toj dobi, djeca usvajaju vještinu korištenja emocionalne komunikacije kako bi artikulirala neverbalne informacije i poruke o događajima ili interakcijama u društvu. Na primjer, djeca mogu zagrliti drugo dijete kako bi pokazalo bliskost i toplinu, a na taj se način razvija empatija prema emocijama drugih.

Tijekom prve godine života pojavljuju se emocije ljubomore i empatije. Razdoblje između druge i treće godine karakteristično je za pojavu složenijih emocija kao što je krivica, stid, zbunjenost i inat (Slunjski, prema LoBue i sur., 2019). Ključan napredak u emocionalnom iskustvu pojavljuje se u razdoblju između 3. i 4. godine, kada se pojavljuje transformacija iz vanjskih doživljaja emocija na unutarnje i tog trenutka dijete postupno uviđa da reakcije drugih u njegovoj okolini ovise o trenutnoj situaciji i kojoj se nalazi te da su zbog toga te situacije i promjenjive, polako raspoznaje da je ponašanje uzrokovano i osjećajima, uvjerenjima, vanjskim okolnostima i sl. (Vranjican i sur., 2019). Daljnji razvitak emocija samosvijesti tijekom prve tri godine života sadržava dvije bitne sastavnice. Prva jest svijest o sebi, koja se može izmjeriti prateći vještinu samoprepoznavanja u ogledalu. Druga sastavnica obuhvaća trenutaka kada dijete počinje upotrebljavati osobne zamjenice poput "ja" ili "moje" te sudjeluje u složenoj igri pretvaranja. Navedene značajke najčešće se počinju javljati između 15. i 24. mjeseca života, što uzrokuje pojavu samosvjesnih emocija kao što su stid, zavist i empatija, kao i prosocijalnog ponašanja poput divljenja i uzajamne igre. Nakon toga se u procesu razvoja samosvjesnih emocija pojavljuje novi skup emocija koji se naziva samosvjesnim evaluacijskim emocijama. Samosvjesne evaluacijske emocije se zasnivaju na djetetovoj sposobnosti usvajanja društvenih standarda, pravila i ciljeva. Na primjer, dijete će se osjećati ponosno ako obavlja nešto što je društveno poželjno i prihvatljivo, a razočarano ako određene ciljeve koji se od njega očekuju ne može ispuniti. Navedene samosvjesne emocije pospješuju daljnje shvaćanje sebe i svojih postupaka, a osim toga imaju važnu ulogu u socijalnom i emocionalnom razvoju svakog djeteta (LoBue i sur., 2019).

Tijekom predškolske dobi djeca počinju razvijati složenije razumijevanje vlastitih i tuđih emocija, što uključuje i sposobnost regulacije i izražavanja osjećaja na društveno prihvatljive

načine. Djeca tada shvaćaju osobe ponekad ne pokazuju svom okruženju ono što zaista osjećaju. Djeca nerijetko potiskuju osjećaje koji su društveno nepoželjni i neprihvaćeni, a pokazuju one koji su društveno prihvatljivi. Na primjer, ako kažemo djetetu da je već kasno i da je vrijeme da se prestane igrati i da ide spavati, vrlo vjerojatno će dijete pokazati da je ljuto ili razočarano. Ako se takve situacije često ponavljaju, a roditelj mirno i emocionalno postavlja granice i zahtjeve, dijete će brzo uvidjeti da je ljutnja ili bilo koja druga neugodna emocija nepromišljena i nepotrebna.

Murray i Rosanbalm (2017) ističu kako, razni čimbenici imaju izravan utjecaj na proces samoregulacije, a čimbenike koje navode su: genetske predispozicije, doprinos i napor roditelja (odnosno primarnih skrbnika) i okolinske čimbenike, pri čemu genetske predispozicije označavaju temelj za samoregulaciju. Kompleksnije vještine i angažiranost za samoregulaciju nastaju kasnije i formiraju se kroz interakcije s odgajateljima i okolinom od rođenja pa nadalje. U ranom djetinjstvu, prirodnim razvojem moždanih funkcija, kreiraju se poveznice koje pripomažu razvoju samoregulacije. U ranoj dobi ta se sposobnost intenzivno brzo razvija, pojačava i unaprjeđuje, no bez obzira na to se ne može u cijelosti razviti bez ikakvog okolinskog utjecaja. Djeci koja su u procesu stjecanja vještina samoregulacije potrebna je pomoć i podrška okoline, podržavajući i kvalitetni odnosi te jasno definirane upute i pravila i vodstvo odraslih. Prvi modeli koji značajno mogu pomoći na putu ka socijalnoj i emocionalnoj zrelosti su roditelji ili primarni skrbnici, ali isto tako i svi drugi odrasli koji na bilo koji način sudjeluju u životu djeteta (Ljubetić i sur., 2019). Samoregulacija ima bitnu ulogu u promicanju dobrobiti tijekom cijelog života, uključujući fizičko, emocionalno, socijalno, ekonomsko zdravlje i obrazovne uspjehe i postignuća. Samoregulacija jest vještina kojom nastojimo upravljati svojim mislima i osjećajima kako bi ostvarili željeni cilj, što podrazumijeva i pronalazak relevantnog načina kojim bi se suočili s intenzivnim emocijama kako bi se spriječilo da postanu previše opterećujuće. Implicira se i primjenjivanje vještine usredotočenosti i preusmjerenja pažnje te efikasno reguliranje i usmjeravanje ponašanja koje je prijeko potrebno kako bismo se uskladili s drugima i postigli cilj. Sposobnost reguliranja misli, osjećaja i ponašanja pripomaže djeci da kvalitetno savladaju razne izazove i probleme s kojima se susreću, promičući njihovu otpornost u konfrontiranju s poteškoćama (Rosanbalm i Murray, 2017).

CASEL (Collaborative for Academic, Social and emotional learning, 2015) navodi pet skupina vještina koje možemo svrstati u emocionalne kompetencije, a uključuju proces socio-emocionalnog učenja. Osmišljene i pokrenute su emocionalnim vještinama, a svode se na: samospoznaju ili samosvijest, društvenu svijest, upravljanje sobom, sposobnost donošenja

odgovornih odluka i upravljanje odnosima. Vještina samospoznaje odnosi se na mogućnost prepoznavanja svojih misli, osjećaja i dobrih osobina te mogućnost prosudbe kakvo djelovanje imaju na donošenje važnih odluka i samo ponašanje. Društvena svijest označava vještinu uočavanje i bolje shvaćanje osjećaja drugih osoba, sposobnost empatije i zauzimanja raznovrsnih stajališta. Samoregulacija osobnih emocija pojednostavljuje donošenje odluka i uspostavljanje odnose s drugim ljudima. Suprotno tome, manjak ili odsustvo samoregulacije može predstavljati prepreku u svakodnevnim odnosima i komunikaciji s drugim ljudima. Prosudba posljedica djelovanja na sebe i druge uvrštava se pod vještinu odgovornosti u donošenju odluka kroz procese pronalaska realnih i adekvatnih rješenja, provedbu i evaluaciju istih. Upravljanje odnosima moguće je ostvariti uz vještine rješavanja konfliktnih situacija kako bi se održale kvalitetne veze s drugima (CASEL, 2015).

Vranjican i suradnici (2019) ističu kako shvaćanje emocija obuhvaća prikladno izražavanje emocije u nekakvoj situaciji i sposobnost da se primijeti i navede emocija koja je proturječna onoj emociji koja bi bila primjerena toj situaciji. To ukazuje na veću razinu prepoznavanja emocija uslijed kojeg dijete može regulirati vlastite emocije kada promatra emocije drugih, tj. kada pokazuje suosjećajnost s emocijama druge osobe. Proces diferencijacije emocija događa se pod utjecajem učenja putem modeliranja obrazaca ponašanja prisutnih unutar obitelji u kojoj dijete odrasta. Usvajanje tih obrazaca ponašanja realizira se i pod izravnim utjecajem socijalnih normi društva (Slunjski, prema LoBue i sur., 2019). Regulacija emocija obuhvaća sposobnost kontrole i prilagođavanje emocionalnih reakcija, a sastoji se od od reflektiranja, samo-reguliranja i planiranja. Najraniji nastanak emocionalne regulacije događa se u odnosu između djeteta i roditelja u kojemu je osjetljivost roditelja na djetetove emocionalne reakcije povezana s manje ponašajnih i emocionalnih poteškoća. Sukladno tome je bolje ostvarena privrženost djeteta roditelju preduvjet za kasnije bolje emocionalne i socijalne vještine (Vranjican i sur., 2019). Thompson (1994, prema LoBue i sur., 2019: 406) regulaciju emocija opisuje kao ekstrinzične i intrinzične procese koji su zaduženi za nadziranje, procjenjivanje i modificiranje emocionalnih reakcija, osobito njihovih intenziteta i vremenskih obilježja, kako bi se ostvarili pojedinačni ciljevi. Iskazivanje emocija može se realizirati na adekvatan i neadekvatan način. Adekvatan način podrazumijeva da je izražavanje neke emocije primjereno situaciji koja je uzrokovala reakciju, a izražavanje može biti obuzdano ukoliko je pod utjecajem odgoja već unaprijed naučen način adekvatnog reagiranja ili je pretjerano za tu situaciju (Slunjski, prema LoBue i sur., 2019).

Izučavanje emocionalnih kompetencija u značajnoj mjeri se zasniva na Golemanovom radu o emocionalnoj inteligenciji. Goleman je 1995. godine definirao i razradio gledište o emocionalnoj inteligenciji koja ima bitan utjecaj za daljnji uspjeh i zadovoljstvo vlastitim životom. Emocionalna inteligencija olakšava razumijevanje svojih osjećaja i osjećaja drugih ljudi te daje putokaz kako se odgovorno ponašati prema njima. Tumačenja koja pridajemo situacijama koje se događaju, doživljaj sebe i drugih izražavaju se u emocijama. Stoga su emocionalne kompetencije ključne za stvaranje kvalitetnih i uspješnih odnosa te zauzimaju njihov temeljni dio. Odnosi koje se nalaze u suštini svakog odnosa i koje ga utvrđuju u velikom dijelu se osnivaju na vještini razumijevanja emocionalne situacije i prikladnim djelovanjima na emocionalne podražaje. Osobe koje imaju visoko razvijenu kognitivnu inteligenciju ne moraju prijeko potrebno imati razvijenu i emocionalnu inteligenciju, što se ponekad manifestira u poteškoćama pri snalaženju u brojnim životnim okolnostima ili konfliktnim situacijama koje ostaju neriješene te uzrokuju frustracije. Da bi se prevenirale frustracije preporučljivo je i čak neophodno poboljšati emocionalne kompetencije pomoću socio-emocionalnog učenja (Goleman, 1996). Suvremenija istraživanja dokazuju da su više razine razvijenosti emocionalnih kompetencija usko povezane s boljim mentalnim zdravljem i čine zaštitne čimbenike kod razvoja psiholoških poremećaja (Fernández-Abascal, Martín-Díaz, 2015; Ciarrochi i sur., 2003). Nadalje, istraživanja pokazuju da je vidljiva velika razlika u cjelokupnom zdravlju djece ukoliko im se u ranoj dobi pruži pomoć i podrška u razvoju socijalnih i emocionalnih vještina. Vještine poput promišljenog iskazivanja emocija i realiziranja bliskosti obogaćenom toplinom i poštovanjem pridonose tome da se u kasnijoj dobi suzbijaju i sprječavaju ozbiljne mentalne teškoće. Naposljetku to može imati utjecaj i na okolinu u kojoj pojedinac odrasta i živi (Lantieri, Goleman, 2008).

U institucijama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Sjedinjenim Američkim Državama integrira se PATHS program, kojeg su razvili znanstvenici Domitrovich, Greenberg i Kusche 80-ih godina 20. stoljeća. PATHS program je fokusiran na poticanje razvijanja socio-emocionalnih kompetencija u ranom i predškolskom odgoju. Takvo poučavanje reducira nastanak problema u ponašanju djece jer je usredotočeno na prevenciju takvog ponašanja. Pozitivni rezultat na emocionalne kompetencije vidljive su u jačanju razvoja sposobnosti reguliranja emocijama te vještinama pronalaska adekvatnog rješenja za određeni problem i prosocijalnom ponašanju (Mihic i sur., 2016). PATHS program zasniva se na metodama pomoću kojih se razvijaju socijalne i emocionalne kompetencije, efikasnu integraciju osjećaja, razumijevanja i ponašanja. Osnovni

ciljevi PATHS programa su: razvoj svijesti o sebi, razvoj komunikacijskih vještine, poučavanje samokontrole, pospješiti samopoštovanje, stvaranje pozitivnih odnosa s vršnjacima, poticanje vještina za rješavanje problemskih situacijama potičući integraciju samokontrole, komunikacijskih vještina te stvaranje pozitivne klime među članovima grupe koja podupire socio-emocionalno učenje (Mihic i sur., 2016). Sukladno tomu djeca prvo moraju postati svjesna svojih emocija, razumjeti ih i posjedovati vještine primjerenog ponašanja kako bi adekvatno mogla postupati u različitim životnim situacijama. Cjelokupnost ovih komponenti zajedno se odražavaju na obrazac dječjeg reagiranja na situacije iz okoline i kako se ponašaju u njima. PATHS program pokreće mišljenje da je dječja prilagodba ovisna o njihovoj razini usvojenih vještina kao i o kulturi, odnosno društvenom razdoblju u kojem žive. Kurikulum tog programa sastavljen je od nekoliko tematskih cjelina koje uključuju izobrazbu socijalnih vještina koje obuhvaćaju davanje i prihvaćanje komplimenata, izražavanje osnovnih i složenijih osjećaja i rješavanja problema (Mihic i sur., 2016). PATHS program implementira se i u ponekim ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj. U suradnji s Edukacijsko-rehabilitacijskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu provodi se program pod nazivom PATHS-RASTEM, a usmjeren je na socijalno-emocionalno učenje i krenuo se primjenjivati u tri odgojne skupine predškolske djece, vrtića u Labinu, u Istri.

Roditelji, odgajatelji u predškolskim ustanovama, članovi uže i šire obitelji, ljudi koji pružaju dječju skrb i svi drugi odrasli provode dosta vremena s djecom i vode brigu o njima te oni ponajviše utječu na to na koji način u kojoj mjeri će dijete usvojiti društveno prihvatljiva ponašanja i pravila te emocionalne kompetencije. Oni pružaju ključnu podršku djeci i njihovom cjelokupnom razvoju, a ponajviše u razvoju kompetencije samoregulacije (Rosanbalm i Murray, 2017). Kako bi odgoj djelovao u smislu pozitivnog razvoja emocionalnih kompetencija kod djece, osoba koja odgaja dijete mora i sama posjedovati te kompetencije. Pojedinaac može dijete naučiti kako da upravlja svojim emocijama samo ako on sam zna upravljati svojim emocijama, a naposljetku će dijete učenjem i imitacijom usvojiti to ponašanje (Slunjski, prema LoBue i sur., 2019).

2.4. Empatija kao važna vještina emocionalne kompetencije

Empatija dolazi od grčkog *em*, "u" i *pathos*, "patnja, osjećaj" – to je sposobnosti da se stavimo u položaj druge osobe. Empatija je sposobnost razumijevanja značenja emocija i ponašanja druge osobe, uživljavanje u tuđe emocionalno stanje³. Ona predstavlja jednu od od najsloženijih vještina jer predstavlja spoj emocija i razuma, to jest emocionalne i kognitivne komponente. Prema Hrvatskoj enciklopediji empatija u psihologiji predstavlja kognitivno shvaćanje čuvstava i položaja druge osobe (npr. situacije u kojoj se nalazi, ugroženosti koju doživljava), ali i emocionalno uživljavanje u osjećaje druge osobe. Upravo to uživljavanje u osjećaje druge osobe pridonosi gledanje svijeta očima te osobe te samim time i shvaćanje gledišta osobe⁴.

"Može li biti većeg čuda od toga da smo u stanju gledati očima onoga drugoga?" (Henry David Thoreau, prema Bilbao, 2020, 65). Bilbao naglašava da je najvažnija sposobnost današnjeg vremena empatija, posebice kada je riječ o odgoju djece i pomaganju u njihovu razvoju, jer ona dovodi do prosocijalnog ponašanja, to jest do altruizma, suosjećanja i brigu za druge (Bilbao, 2020). Kada slušamo dijete s empatijom, pomažemo mu da shvati samog sebe i da svoje emocije poveže sa svojim razmišljanjima, a upravo to su vrata prema samospoznaji i prihvaćanju samog sebe. Problem nastaje ako roditelji imaju poteškoća u upravljanju vlastitim emocijama te ako ih sami ne razumiju. Djeci koja odrastaju s takvim roditeljima uvelike će biti teže razviti empatiju i razumjeti sebe, ali i druge oko sebe. U našem je društvu čak nekada i neprimjereno javno govoriti o emocijama, a čini se da je nerijetko i teško naći konkretnu riječ za osjećaj koji nismo jasno pojмили. No biti u doticaju s vlastitim emocijama donosi velike prednosti, a jedna od njih je jačanje emocionalne inteligencije. *"Ako tvoje emocionalne sposobnosti nisu razvijene, ako nisi svjestan samog sebe, ako nisi u stanju nositi se sa stresnim emocijama, ako ti nedostaje empatije i srdačnosti u odnosima, koliko god bio inteligentan, nećeš baš daleko stići"* (Goleman, prema Bilbao, 2020, 129).

Brown navodi da empatičko djelovati implicira uvažavanje perspektive druge osobe te priznavanje da takva perspektiva za njega istinita te ne osuđivati ga zbog toga. Ponekad je to poprilično teško, ali moramo znati prepoznati emociju koja se pojavila kod druge osobe te joj pružiti podršku i jednostavno samo biti uz nju. Biti empatičan znači biti hrabar i odvažan, ali

³ [Hrvatski jezični portal \(znanje.hr\)](https://www.znanje.hr/), preuzeto 28.8.2024

⁴ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 2.9.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/empatija>.

istovremeno je to i vrlo ranjiva odluka zato što se, da bismo se uopće mogli empatički ponašati prema drugima, prvo moramo povezati sa svojim osjećajima. Stoga si prvo trebamo postaviti pitanje kako bih se ja osjećao i što bih učinio kada bih bio u istoj situaciji. (Brown, 2013).

Empatija se razvija od prve do četvrte godine života. Djeca već od najranije dobi pokazuju empatično ponašanje na različite načine. Međutim, empatija se u pravom obliku pojavljuje otprilike oko četvrte godine života, a ako dijete do svoje četvrte godine nije naučeno kako se ispravno ponašati, teško će mu biti uspostavljati i održavati prijateljstva u budućnosti (Peterson, 2018). U prvoj godini života dijete ne može razlikovati svoje osjećaje od osjećaja drugih. Ako, na primjer, jedno dijete plače, prirodna reakcija koje se javlja na plač jest plakanje jer dijete ne može sebe odvojiti od drugog djeteta zato što mu nedostaje kognitivna komponenta empatije. Između druge i treće godine dijete postaje svjesno da i drugi ljudi imaju osjećaje koji su posve različiti i odvojeni od njegovih vlastitih. Kada dijete razvije govor lakše izražava svoje osjećaje te pokazuje empatiju u složenijim emocionalnim situacijama. Otprilike oko četvrte godine života dijete je mentalno sposobno shvatiti životne uvjete i emocije druge osobe. Ono je svjesno da druge osobe doživljavaju ugodne i neugodne emocionalne reakcije u određenim okolnostima (Lacković-Grgin i Penezić, 2018). Empatično roditeljstvo pruža sigurnu podlogu iz koje djeca počinju istraživati svoja emocionalna iskustva. Dječja iskustva promatranja roditeljske empatije mogu pomoći u formiranju modela manifestiranja emocija kao prihvatljivog ili čak presudno u stvaranju odnosa sa drugima.

Jedna od najpogodnijih obilježja empatije i emocionalne kompetentnosti prvenstveno jest sposobnost učenja o emocijama. To podrazumijeva da se učenjem o emocijama i promatranjem primjera empatije i empatičnog ponašanja, djetetov osjećaj za empatiju povećava. Premda postoji genetska predispozicija za empatiju, o tome do koje razine će se ona razviti prije svega ovisi o uvjetima u kojima dijete odrasta. To je usko povezano s roditeljskim odgojnim stilom, koliko je okolina u kojoj dijete odrasta poticajna i usmjeravajuća te koliko cijeni i primjenjuje empatiju (Jakopković, 2020). Pohvalite empatično ponašanje jer tako djetetu dajete do znanja da potvrđujete takvo ponašanje. Samim time stvaraju se ugodne emocije i potiče na ponovno iskazivanje empatije. Učenje empatije predstavlja proces u kojemu se vježbanjem i treniranjem emocija i svakodnevno davanje relevantnih primjera ponašanja punog empatije, a prilikom toga odrasli imaju vrlo važnu ulogu. Pružanje primjera djeci kroz empatičko poticanje odnosi se na predanost sadržaju koji osoba pored nas izgovori ili radi. To se odnosi i na verbalni sadržaj, ali isto tako i na neverbalne znakove (npr. izraz lica, stav tijela). Kada dijete doživi neku nepravdu (netko

ga je pogurao tijekom igre) ili nešto što bi ga moglo uznemiriti (netko mu je bacio pijesak u oči tijekom igre) i dođe do vas zatražiti utjehu i podršku, ne oklijevajte, već sebe zamislite u takvoj situaciji (recimo u svađi sa partnerom, prijateljima). Ako ste preplavljeni emocijama ili nervozni jer se to dogodilo, dijete dobiva povratnu informaciju da nije shvaćeno (Gjurković, 2018). Stoga je važno u određenom trenutku osvijestiti da dijete ima potrebu za iskrenom podrškom, utjehom i suosjećanjem, a upravo u tom trenutku je važno pokazati mu koliko je empatija važna. Tijekom razgovora o emocijama važno je djeci ukazati da su razumijevanje, izražavanje i regulacija emocija izuzetno korisni i bitni. Kada na djetetove osjećaje odgovorimo empatičnim ponašanje, na taj ga način preusmjeravamo da shvati da su njegovi osjećaji stvarni i da se treba naučiti nositi s njima. Ako dijete slušamo s empatijom, pomažemo mu da shvati samoga sebe i da svoje emocije poveže sa svojim razmišljanjima, a upravo to je ključ prema razvoju samopoštovanja i prihvatanju samoga sebe. Zato se ne treba ustručavati kada vas djeca dozivaju, treba ih poslušati jer je upravo to možda najbitnije što u tom trenutku možete učiniti za dijete (Bilbao, 2020).

Zaključno, sposobnosti empatije potrebno je razvijati jer je ona od velike važnosti za uspostavu i održavanje dobrih međuljudskih odnosa te je ključ za shvaćanje svojih, ali i tuđih emocija. Djeca koja nemaju razvijen visok stupanj empatije ponekad ne uočavaju izraze i ponašanje drugih te s njima treba voditi razgovore o tome kako se može osjećati druga osoba. Stoga odrasli moraju znati djetetu prenijeti temeljne vrijednosti empatije i altruizma. Djeci se mora obrazložiti da je temeljno pravo osobe na iskazivanje različitosti, a da pritom ne ugrožava prava drugih ljudi (Miliša, 2022).

3. Roditelji kao važan čimbenik poticanja socio-emocionalne kompetencije djece

Socijalne i emocionalne kompetencije predstavljaju ključan dio života svakog djeteta jer omogućavaju funkcioniranje u društvu, stvaranje i održavanje kvalitetnih odnosa te utječu na razvoj osjećaja prihvaćenosti i zadovoljstva (Housman, 2017). Socio-emocionalne kompetencije uključuje mnoštvo znanja, vještina, stavova i vrijednosti koje djetetu omogućuju razumijevanje i reguliranje vlastitih i tuđih emocija, pokazivanje empatije te uspostavljanje i zadržavanje pozitivnih odnosa s drugim ljudima (Weissberg i sur., 2015). Socio-emocionalno kompetentno ponašanje uključuje dva čimbenika: socijalna kompetencija i emocionalna kompetencija. Socijalna kompetencija podrazumijeva vještinu razvoja i održavanja uspješnih socijalnih interakcija s drugim ljudima. Drugi čimbenik jest emocionalna kompetencija koju obilježava razumijevanje vlastitih emocija i emocija drugih ljudi, izražavanje emocija i uspješnu regulaciju istih. Dakle, socijalne i emocionalne kompetencije čine prilagođeno i poželjno ponašanje pojedinca u društvenoj sredini.

Procesom socio-emocionalnog učenja (SEL)⁵ djeca od najranijih dana uče primijeniti znanje, sposobnosti i vještine koje su im prijeko potrebne kako bi razumjela i upravljala emocijama, kako bi postavljali i na kraju postigla željene životne ciljeve, kako bi osjećala i pokazala empatiju prema drugim ljudima te kako bi odgovorno donosila važne životne odluke i održavala pozitivne i poželjne odnose s drugima. Socio-emocionalno učenje je proces kojim se razvijaju socio-emocionalne kompetencije koje su ključ za učinkovito funkcioniranje u različitim životnim situacijama (Weissberg i sur., 2015).

Roditelji imaju daleko najveći utjecaj na razvoj socio-emocionalnih kompetencija djece jer obitelj predstavlja prvu i najbitniju sredinu u kojoj dijete stječe znanja, vještine, razna iskustva, vrijednosti i razvija svoju osobnost. *"Roditelji su prva društvena jezgra koja odgaja dijete i provodi prvu socijalizaciju. Obitelj jedina može pružiti blisko, neposredno, intimno, osjećajno i ljubavljivo prožeto ozračje koje je toliko potrebno mladom biću kako bi se nesmetano razvilo u zrelu i moralnu ličnost"* (Rosić, 2005, 97-98). Ponašanje roditelja i način ophođenja prema svojoj djeci bitni su elementi djetetova razvoja, a osim toga su od velike važnosti za razvoj djetetovih socijalnih i emocionalnih kompetencija (Meral i sur., 2023). Iz interakcije s primarnim skrbnicima, odnosno

⁵ SEL – Socioal and emotional learning

roditeljima, kao i iz urođenog temperamenta djeteta u ranom se djetinjstvu razvija sposobnost emocionalne regulacije (Brajša-Žganec, 2003).

Utjecaj roditelja na socio-emocionalni razvoj djece može biti direktan i indirektan. Glavna razlika između direktnog i indirektnog utjecaja je u namjeri da utječu na djetetov razvoj. Direktnim utjecajem roditelj djetetu nudi smjernice za poboljšanje ponašanja, te kako na pravilan način izražavati emocije. Indirektan način utjecaja roditelja usko je povezan sa djetetovim opažanjem načina na koji roditelji izražavanje svoje emocija. Način na koji roditelji izražavaju svoje emocija ima ključan utjecaj na to na koji će način dijete izraziti svoje emocija prema obitelji, ali i vršnjacima. Majke koje imaju razvijene socio-emocionalne kompetencije i to na pozitivan način pokazuju pred svojom djecom većinom imaju djecu koja su emocionalno kompetentnija i sklonija izražavanju pozitivnih emocija. Osim toga je izražavanje negativnih emocija od strane majke usko povezano sa djetetom i njegovim načinom izražavanja negativnih emocija. Djeca koja su niskog emocionalnog razumijevanja odrastaju uz majke koje su pune ljutnje, a većinu vremena tu ljutnju i pokazuju. Nadalje, postoji i različita uloga majke i oca u socijalizacije emocija. Majka i otac služe se različitim metodama socijalizacije emocija ovisno od spola djeteta i dječjeg načina izražavanja emocija u igri sa svojim vršnjacima. Ipak, i uloga majke i uloga oca međusobno se dopunjuju i vrlo su značajne za emocionalnu kompetenciju djeteta u odnosu sa vršnjacima. Iako je emocionalna komunikacija oba roditelja vrlo važna, reakcije majke u odnosu na oca imaju značajniji utjecaj na pozitivno izražavanje emocija djeteta, posebice kada je riječ o ranom djetinjstvu. Nakon djetetove prve godine života dolazi do razvoja proces samoregulacije, odnosno dijete počinje razmišljati o događajima i različitim načina na koje ih može interpretirati. Samoregulacija se odvija kroz proces procjene događaja, vrednovanja konteksta, te odabira emocionalnog ponašanja i izražavanja (Brajša-Žganec, 2003).

Način na koji roditelji reagiraju na potrebe djeteta predstavlja ključ djetetovog daljnjeg razvoja i kasnije funkcioniranje u društvu, a razvija jedan od tri tipa privrženosti: sigurna, nesigurna i anksiozna. Sigurnu privrženost karakteriziraju odnos koji su puni povjerenja, topline, osjećaja sigurnosti, zadovoljavanje potreba djeteta, a povezano je s pozitivnim ponašanjima djeteta (Behrendt i sur., 2019). Roditelji sigurnu privrženost kod djeteta mogu razviti davanjem pozitivnih povratnih informacija na potrebe djeteta, iskazivanjem nježnosti (glasom, zagrljajem, dodirom) te svim ostalim načinima koji djetetu pokazuju da su roditelji zaista tu za njega i da će mu pomoći kada god je to potrebno, odnosno dosljedni su prilikom reagiranja na djetetove pozitivne i

negativne emocije. Na primjer kada dijete plače, roditelj riječima i mimikom pokazuje djetetu da prepoznaje osjećaj tuge, uznemirenosti, a svojim ponašanjem (na primjer ljuljanjem, poljupcem, zagrljajem) pruža utjehu (Buljan Flander, 2019). Ako se tijekom odnosa s roditeljem pak razvila nesigurna privrženost, dijete često nema sposobnost prepoznati, prihvatiti niti regulirati neugodne emocije. Nesigurnu privrženost karakteriziraju osjećaj nepovjerenja, nedostatak podrške, topline i utjehe te će takvo dijete imati teškoće u razvoju socio-emocionalnih kompetencija. Dakle, ako roditelj ne uspije interakcijom odgovoriti na potrebe djeteta, dolazi do stvaranje frustrirajućih i stresnih reakcija tijekom kojih će roditelj stvoriti nesiguran odnos s djetetom, koji može imati negativan utjecaj na razvoj djeteta (Buljan Flander, 2019). Dakle, odnos koji djeca uspostave sa roditeljima čini temelj za sve druge odnose koje će dijete uspostaviti sa ljudima iz svoje socijalne okoline.

Kvalitetno roditeljstvo do djetetove druge godine života ostvaruje se podupiranjem zdravog socio-emocionalnog razvoja djeteta. Da bi se to ostvarilo neophodno je upotrijebiti pažljivu, toplu i poticajnu brigu za dijete. Roditelji koji u ovom razdoblju shvaćaju i prihvaćaju djetetove potrebe i poruke koje im dijete daje pružit će djetetu osjećaj sigurnosti. Najvažnija obilježja roditelja, posebice do druge godine života su osjetljivost prema djetetu, surađivanje i prihvaćanje djeteta i zadovoljavanje njegovih potreba (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). U razdoblju predškolskog doba djeteta (od 3. do 6. godine života) dobro i kvalitetno roditeljstvo doprinosi razvoju djetetovih socijalnih vještina, kao što su uspostavljanje prijateljstva te sposobnost da postane snalažljivo u društvu. Ako roditelj nadzire svoje dijete, pruža mu pomoć i potporu te postavlja jasne granice i pravila u odgoju, nudi mu potrebnu ljubav i toplinu, na taj način pozitivno djeluje na djetetov razvoj. U osnovnoškolskoj etapi razvoja važno je kod djece utjecati na intelektualni razvoj, razvoj samokontrole, prosocijalno ponašanje, vještine suradnje s vršnjacima, pozitivne slike o samom sebi i samopoštovanju. Prije svega, dobro roditeljstvo pokazuje pozitivne rezultate na sve aspekte djetetova razvoja, na njegov emocionalni, socijalni i intelektualni razvoj (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Najvažnije što bi svako dijete trebalo dobiti od svoje obitelji, to jest od roditelja su emocionalni odnosi koje obilježavaju privrženost i ljubav jer na taj način stječe povjerenje, sigurnost i osjećaj pripadnosti.

4. Prikaz dostupnih istraživanja o emocionalnim kompetencijama djece rane i predškolske dobi

Daniel Stern (1987; prema Goleman, 1996) istraživao je interpersonalni svijet dojenčadi. Istraživanjem je došao do zaključka kako temeljne značajke emocionalnog života svakog pojedinca ovise o interakciji s majkom od najranijih dana. Ovdje je riječ o procesu ujednačavanja u kojemu ključnu ulogu ima svjesnost djeteta o tome da su njegove vlastite emocije shvaćene, prihvaćene i uzvrćene od strane roditelja. Stern za primjer daje sudionicu svog istraživanja koja se pri rođenju svojih blizanaca različito ponašala prema svojoj djeci. Jedno je dijete smatrala sličnijim sebi (M.), a drugo je smatrala da više sliči ocu (F.). Majka je s M. od samog početka imala opušteniji odnos te je prihvaćala njegove emocije, dok je s F. nastojala svom silom uspostavljati kontakt očima i neprekidno je od njega imala određena očekivanja tijekom komunikacije i izražavanja emocija. Stern je godinu dana pratio proces razvoja odnosa majke i blizanaca te je na osnovu onoga što je zamijetio zaključio kako M. mnogo lakše uspostavlja kontakt i komunikaciju s drugim ljudima te se spontano neverbalnom komunikacijom uspije uskladiti s drugima, dok F. ne uspostavlja niti odražava kontakt očima te je poprilično bojažljiv i nesamostalan. Navedenim istraživanjem blizanaca i različitog odnosa kojeg su imali s majkom može se zaključiti da učestalo usklađivanje, tj. neusklađivanje emocionalna povezanost roditelja i djeteta formira emocionalna očekivanja koja se kasnije u odrasloj dobi manifestiraju u intimnim odnosima s drugim ljudima.

Psihoanalitičar John Bowlby je proučavao djecu koja su od vrlo rane dobi bila razdvojena od svojih bioloških majki te stavljena u različite ustanove s nepoznatim ljudima. Bowlby je primijetio da dolazi do raznih razvojnih poteškoća. Pokazatelji privrženosti majci prepoznaju se od samog početka djetetova života u obliku plakanja ili sreće i na kraju u izravnoj povezanosti s majkom. Bebe stare svega nekoliko dana mogu prepoznati svoju majku po mirisu i dodiru (Klarin, 2006, prema Vasta, Haith i Miller, 2005). Istraživanja ukazuju na to da postoji povezanost između načina na koji majka rješava konfliktne situacije i socio-emocionalnog razvoja djeteta. Djeca čije majke na konfliktne situacije reagiraju staloženo i mirno te pokazuju razumijevanje imaju bolje razvijene socijalne i emocionalne kompetencije, dok djeca čije su majke nervozne u konfliktnim situacijama koje često ne znaju riješiti pokazuju socijalnu povučenost (Klarin, 2006).

Brojna su istraživanja proučavala na koji način kvaliteta braka roditelja može utjecati na razvoj djeteta. Pretpostavka je bila procijeniti i utvrditi na koji će način djeca čiji su roditelji u dobrom braku imati bolje odnose s njima, kvalitetniju komunikaciju i jaču povezanost. Ustanovljeno je da će roditelji koji pokazuju nezadovoljstvo svojim brakom svoje frustracije pokazivati u odnosu s djetetom, npr. vrijeđanjem djeteta, ignoriranjem, kritiziranjem itd. (Schaffer, 1996). Istraživanjem su se pratile interakcije između roditelja i djece pri rješavanju problema. S jedne strane se zaključilo da roditelji i bračni partneri koji su u dobrim bračnim odnosima imaju slične metode u procesu odgajanja djece. S druge strane roditelji koji imaju lošije bračne odnose, a pokazuju razlike u procesu odgajanja djece. Očevi su nudili manje povratnih informacija svojoj djeci i češće su se ponašali nametljivo. Supruge koje su imale lošije bračne odnose sa svojim supružnicima također su davale manje povratnih informacija u usporedbi s majkama koje su zadovoljne u braku, a osim toga su povremeno sprječavale i ometale dijete u rješavanju problema kontinuiranim ispitivanjem, zapovijedanjem i empatičnim prijedlozima što trebaju činiti. Sa gledišta djeteta roditelji s lošim bračnim odnosima manje su učinkoviti i korisni u pomaganju djeci s učenjem (Schaffer, 1996). Djeca čiji su se roditelji lošije prilagodili bračnom i obiteljskom životu uspostavila su nesigurnu, nestabilnu i nisku povezanost s roditeljima. Potvrđena je veća povezanost između kvalitete braka i aspekata očinstva, nego između kvalitete braka i aspekata majčinstva. Brak je dodatno pogoršavao ponašanje očeva prema svojoj djeci. Očevi su postali mrzovoljniji i nametljivi, dok su djeca postajala neposlušna, dok su majke pokazale manje poteškoća u odnosu s djecom. Istraživanjem je potvrđeno da postoji izravna veza između kvalitete obiteljskih odnosa i kvalitete odnosa između braće i sestara. U obiteljima u kojima su roditelji ponašaju grubo, ekscentrično i često kažnjavaju svoju djecu postoje učestali konflikti između njihove djece.

Kvantitativno istraživanje koje su provele Brajša-Žganec i Valić (2018) usmjereno je na emocionalnoj kompetentnosti djeteta, kvaliteti obiteljskih odnosa i njihovoj povezanosti s agresivnošću djece. Vještine emocionalne kompetentnosti djeteta svode se na svijest o vlastitim emocijama i emocijama drugih te sposobnost emocionalne regulacije. U učenju i razvoju sposobnosti regulacije te upravljanju emocijama obitelj ima vrlo značajnu ulogu. Roditelji već u ranom djetinjstvu djecu usmjeravaju kako da izraze svoje emocije. Istraživanje je provedeno na uzorku od 211 djece, a uzorak na kojem je provedena obrada podataka bio je 203 sudionika. Istraživanje je provedeno u tri osnovne škole u Gradu Zagrebu. Mjerni instrument koji se koristio je Upitnik roditeljskog prihvaćanja odbijanja – verzija za djecu, Upitnik emocionalne

kompetentnosti i Skala agresivnosti za djecu i adolescente. Rezultati istraživanja dokazala su da manje agresivno ponašanje pokazuju djeca koja doživljavaju veće prihvaćanje od strane oba roditelja. Nadalje, pokazano je da će nešto više agresivnog ponašanja pokazati djeca koja doživljavaju svoje roditelje kao agresivne, zanemarujuće i odbijajuće. Manje agresivno ponašanje vidljivo je kod djece koja imaju bolju regulaciju svojih emocija, kao i kod one djece koja doživljavaju prihvaćanje majke i oca. Brajša-Žganec i Valić (2018) naglašavaju da nisu dobile statistički značajnu razliku u odnosu između dječaka i djevojčica u emocionalnoj kompetentnosti. S obzirom na ponašanje roditelja, dječaci i djevojčice svoje roditelje većinom percipiraju kao tople osobe koje ih prihvaćaju i uvažavaju. Manje problema u ponašanju pokazuju djeca koja odrastaju uz roditelje koji im pružaju emocionalnu podršku.

Nadalje, Ljubetić, Vukušić i Glibota (2018) provele su kvantitativno istraživanje o procjeni roditelja o emocionalnom razvoju djece predškolske dobi. Cilj tog istraživanja bio je analizirati na koji način roditelji procjenjuju socio-emocionalni razvoj svoje djece. Kao i prethodne autorice, također ističu da su obiteljski odnosi od izuzetne važnosti za cjelokupan djetetov razvoj. Osim toga, za cjelokupan djetetov razvoj, a osobito socio-emocionalni, važno je i ponašanje roditelja prema djeci te odgojni stil roditelja. U istraživanju sudjelovalo je 122 roditelja između 20 i 50 godina. Istraživanje je provedeno pomoću upitnika koji se sastojao od dva dijela. Prvi je dio sadržavao opće podatke o sudionicima, a drugi dio je skraćeni Achenbachov upitnik za roditelje. Pomoću navedenog se htjelo doznati kako roditelji procjenjuju socio-emocionalni razvoj svoje djece te postoji li razlika u procjeni roditelja u odnosu na internalizirane i eksternalizirane probleme. Dobiveni rezultati istraživanja pokazuju da u procjeni internaliziranih problema s obzirom na spol roditelja nema razlike te da majke i očevi u podjednakoj mjeri procjenjuju internalizirane i eksternalizirane probleme svoje djece. Kada je riječ o radnom statusu roditelja, na osnovu dobivenih analiza došlo se do zaključka da radni status roditelja ne utječe na procjenu internaliziranih i eksternaliziranih problema djece. Provedeno istraživanje pokazalo je da s obzirom na obrazovanje roditelja nema razlike u procjeni internaliziranih problema, dok je razlika vidljiva kod eksternaliziranih problema. Dakle, što su roditelji obrazovaniji, raste i njihova procjena eksternaliziranih problema djece. Autorice smatraju da za ovaj rezultat postoje dvije mogućnosti. Prva je mogućnost da su roditelji koji su obrazovaniji i bolje informirani, a druga je ta da roditelji na svojim poslovima moraju kontrolirati svoja vlastita eksternalizirana ponašanja koja im onda olakšavaju da ih lakše prepoznaju kod svoje djece. Zaključno se za ovo istraživanje može reći da

su roditelji ti koji imaju najveći utjecaj na svoje dijete te da je samim time važno da postanu svjesni svoje roditeljske uloge, njihove ulogu u razvoju djeteta te da na vrijeme preveniraju potencijalne probleme. Kako bi djetetu pružili sve potrebne uvjete za cjelovit i zdrav razvoj, poželjno je da roditelji uvode promjene i unaprjeđuju odgojne postupke.

Brajša-Žganec i Slunjski (2007) provele su kvantitativno istraživanje o socio-emocionalnom razvoju u predškolskoj dobi i njegovoj povezanosti s razumijevanjem emocija i prosocijalnog ponašanja. Prosocijalno ponašanje određuju kao ponašanje na koje društvo smatra pozitivnim i ono je usko povezano s pojmom altruizma i pomaganja. Djeca prosocijalno ponašanje pokazuju već od najranije dobi. Prosocijalno ponašanje i empatija ukazuju na to da se dijete ponaša kompetentno i da može normalno u socijalnom i emocionalnom aspektu funkcionirati u društvu. Istraživanje je provedeno u dječjim vrtićima s djecom u dobi od 3 do 7 godina. Broj ispitane djece je 506, a prosječna dob 5 godina i 2 mjeseca. Istraživanje je provedeno intervjuiranjem emocionalnog razumijevanja koje je sadržavalo od dva temeljna pitanja. Prvo je pitanje bilo vezano uz prepoznavanje emocija na temelju izraza lica, a drugo je bilo vezano na prepoznavanje i opisivanje određene emocije. Djeci se pokazalo šest različitih fotografija istog djeteta s različitim izrazima lica koja se odnose na emocije tuge, ljutnje, straha, radosti, zabrinutosti i iznenađenosti. Djeca su bila podijelila u mlađu, srednju i stariju grupu. Dobiveni rezultati pokazuju da djeca u sve tri dobne grupe najviše prepoznaju ljutnju, a najmanje strah. Međutim, postoje razlike u prepoznavanju i opisivanju emocija s obzirom na dob djece, odnosno s dobi se povećava i broj djece koja određenu emociju uspijevaju prepoznati i opisati. Drugi dio istraživanja odnosio se na prosocijalno ponašanje koje su procjenjivale odgojiteljice. Ovaj dio istraživanja proveden je u 10 vrtića, a sudjelovalo je 74 odgojitelja. Odgojitelji su prosocijalno i agresivno ponašanje djece procijenili na skali PROS/AG koja se sastojala od deset čestica. U odnosu na spol, rezultati pokazuju da djevojčice pokazuju više prosocijalnog ponašanja od dječaka u svim dobnim grupama. S obzirom na dob, najmanje razlike između dječaka i djevojčica dobivene su u mlađoj dobnj grupi. Za poticanje socijalne i emocionalne kompetencije djeteta, kao i prosocijalnog ponašanja važno je podupirati identificiranje i shvaćanje emocija. Kao i u prethodna dva navedena istraživanja, i u ovome se primjećuje važnost uloge obitelji u procesu socijalizacije emocija. Roditelji u obitelji razgovorom o emocijama potiču razvoj socijalnih i emocionalne kompetencije, to jest dječjeg prosocijalnog ponašanja. Osim obitelji, za razvoj navedenih kompetencija važno je i djetetovo okruženje u vrtiću.

Ljubetić, Reić-Ercegovac i Draganja (2019) provele su istraživanje u kojemu su proučavale razlike između roditelja i odgojitelja djece predškolske dobi u procjeni socio-emocionalnih kompetencija djece. Pojašnjavaju da je dijete socijalno kompetentno ukoliko je usvojilo i u stanju je primijeniti ponašanja koja su društveno prihvatljiva. Kao i u ranije spomenutim istraživanjima, i u ovome se spominje važnost obitelji, odnosno roditelji koji su djetetovi prvotni odgojitelji i oni imaju najvažniju ulogu u djetetovu razvoju. Osim roditelja i druge osobe iz obitelji usmjeravaju dijete u njegovu emocionalnom i socijalnom razvoju (npr. bake, djedovi, stričevi i sl.). Cilj istraživanja bio je utvrditi koliko su emocionalne i socijalne kompetencije djece razvijene iz perspektive odgojitelja i roditelja, postoji li kakva razlika s obzirom na spol djeteta te ovise li o obrazovanju i spolu samih roditelja. U ovom istraživanju sudjelovalo je 347 roditelja i 60 odgojitelja. Oni su procjenjivali 347 djece koja su bila u dobi između 4 i 8 godina. Za istraživanje su se upotrijebili Upitnik općih podataka za roditelje i odgojitelje i Upitnik za procjenu ponašanja emocija – BERS 2. Podskale u upitniku odnose se na interpersonalne strukture koje dokazuju u kojoj mjeri dijete posjeduje sposobnost reguliranja svojih emocije i ponašanje u određenim socijalnim situacijama. Druga podskala odnosi se na uključenost u obitelji, odnosno na to u kojoj mjeri dijete sudjeluje u obiteljskim aktivnostima i odnose koje dijete ima s članovima obitelji. Treća podskala su djetetove intrapersonalne strukture, a odnose se na razumijevanje i doživljavanje vlastitih kompetencija. Zadnja podskala jest afektivna snaga koja provjerava djetetovu vještinu izražavanja emocija prema drugima te prihvaćanja emocija drugih. Rezultati istraživanja pokazuju da su roditelji, ali isto tako i odgojitelji interpersonalne snage djece procijenili visokim ocjenama, kao i razvijenost afektivnih snaga i uključenost u obitelji. Odgojitelji i roditelji su u procjeni intrapersonalnih snaga dali usklađene rezultate. U odnosu na roditelje, odgojitelji su interpersonalne snage i uključenost u obitelj procijenili višim, dok u procjenama afektivnih i intrapersonalnih snaga nije bilo bitne razlike. Kada je riječ o spolu djece, roditelji su interpersonalne, intrapersonalne snage i uključenost u obitelj procijenili višim kod djevojčica, dok se u procjeni afektivnih snaga nije pokazala značajna razlika. Odgojitelji su slično kao i roditelji procijenili interpersonalne snage i uključenost u obitelj višim kod djevojčica. Kod spola roditelja u procjeni nije uočena značajna razlika, kao niti kod razine njihova obrazovanja. Procjena roditelja razlikuje se od procjene odgojitelja koji su interpersonalne snage i uključenost u obitelj procijenili višim kod djece čiji roditelji imaju veće obrazovanje. Rezultati istraživanja pokazuju da postoji

umjerena povezanost iz perspektive odgojitelja i perspektive roditelja u odnosu na procjenu dječjih emocionalnih i socijalnih kompetencija.

Nadalje, Nunez i sur. (2020) proveli su istraživanje na temu "Emocionalna inteligencija i mentalno zdravlje u obitelji: Utjecaj emocionalne inteligencije u percepciji roditelja i djece". Glavni naglasak je bio istražiti ulogu emocionalne inteligencije u obitelji. Rezultati su pokazali da način na koji roditelji i djeca percipiraju emocionalnu inteligenciju značajno utječe na mentalno zdravlje i dobrobit. Emocionalna inteligencija nije važna samo za dobrobit pojedinaca, već i za poticanje pozitivnih obiteljskih odnosa i općeg mentalnog zdravlja unutar obitelji. Djeca roditelja s visokom emocionalnom inteligencijom sebe obično doživljavaju na sličan način čime se postiže obiteljski sklad i jača mentalna otpornost. Osim toga su Gonzalez i sur. (2021) u svom istraživanju dali sistematizirani pregled istraživanja na temu emocionalne inteligencije unutar obitelji i utjecaja na mentalno zdravlje svih članova. Rezultati su pokazali da roditelji utječu na emocionalnu inteligenciju svoje djece već u najranijoj dobi, a dobar utjecaj pomoći će im u razvoju boljih sposobnosti za učenje i prilagođavanje u novim situacijama. Također, studije pokazuju da emocionalni razvoj roditelja utječe na sve buduće odnose u njihovoj okolini. Pozitivan utjecaj može rezultirati boljoj kontroli u socijalnim interakcijama smanjujući moguće obiteljske konflikte i probleme u ponašanju.

Odobašić i Hasanagić (2021) u svom su istraživanju ispitali jesu li i u kojoj mjeri socio-emocionalne kompetencije roditelja i odgajatelja znatan čimbenik u percepciji darovitosti djece predškolske dobi. Uzorak je sastavljen od 100 ispitanika (75 roditelja i 25 odgajatelja). Korišteni instrumenti istraživanja bili su Upitnik o općim socio-demografskim podacima (SD upitnik), Upitnik za otkrivanje darovitosti (Von Krafft i Semke 2008) i Upitnik o socio-emocionalnim kompetencijama odgajatelja. Deskriptivnom i korelacijskom analizom te tehnikom skaliranja i anketiranja istraživanjem se pokazalo da su od socio-emocionalne kompetencije roditelja važne svijest o drugima za procjenu izraženosti vlastitih značajki i za procjenu izraženosti talenta, a od socio-demografskih varijabli je značajna varijabla dob roditelja, ali samo za procjenu izraženosti talenta iz razloga što stariji roditelji slabije doživljavaju i shvaćaju darovitost. Osim toga, kod odgajatelja su od socio-emocionalnih kompetencija značajne nenasilna komunikacija za izraženost vlastitih značajki i za izraženost talenta, svijest o drugima, reguliranje emocija, samopoštovanje i ukupnost socio-emocionalnih kompetencija, te od socio-demografskih karakteristika je značajan staž kao bitan faktor u procjeni darovitosti.

5. Rasprava

Uvidom u teorijska polazišta i analizom provedenih istraživanja na temu ovog rada jasno daju odgovor na pitanje koliko su kontroliranje i upravljanje emocijama važne u svim razdobljima rasta i razvoja djeteta, a posebice razdoblju ranog odgoja.

Teorijski već opisana važnost roditelja i roditeljske privrženosti u ranom djetinjstvu potvrdila su i istraživanja Sterna (1987) i Bowlbya (prema Klarin, 2006). Spomenuta istraživanja pokazala su povezanost između emocija roditelja (posebice majki) i djetetovog socio-emocionalnog razvoja.

Također i kvaliteta samog odnosa i braka roditelja utječe na emocije djeteta i njegovu regulaciju. Schaffer (1996) je pratila interakcije između roditelja i djece pri rješavanju različitih problema. Brajša-Žganec i Valić (2018) provele su istraživanje u kojemu su htjele povezati kvalitetu obiteljske situacije s agresivnošću djece. Oba istraživanja su pokazala načine na koje (ne)kvalitetni međusobni odnosi utječu na razvoj djece i njegove buduće odnose s drugima.

Istraživanje koje su provele Brajša-Žganec i Slunjski (2007) dokazuje da djeca imaju sposobnost prepoznavanja emocija već od najranije dobi. Također su ispitale i prosocijalno ponašanje djece u čijem se razvoju opet pokazala važnost uloge obitelji i interakcije djece s njihovim roditeljima i najbližom okolinom.

Ljubetić, Vukušić i Glibota (2018) su svojim istraživanjem zaključili da roditelji imaju najveću ulogu na svoje dijete da je zbog toga vrlo bitno da osvijeste svoju roditeljsku ulogu u razvoju djeteta i da na vrijeme preveniraju potencijalne teškoće u svrhu da djetetu omoguće cjelovit i zdrav razvoj. Kako bi se dijete cjelovito razvilo roditelji trebaju uvoditi razne promjene i neprekidno unaprjeđivati odgojne postupke.

Istraživanje koje je proveo Nunez i sur. (2020) pokazalo je da način na koji roditelji i djeca percipiraju emocionalnu inteligenciju ima bitan značaj na mentalno zdravlje i dobrobit djeteta, a isto tako i na poticanje pozitivnih obiteljskih odnosa. Istraživanje koje je proveo Gonzalez i sur. (2021) dokazalo da roditelji već od najranije dobi utječu na razvoj emocionalne inteligencije svoje djece te da će dobar roditeljski utjecaj pomoći u razvoju sposobnosti za učenje, na prilagođavanju u novim i različitim situacijama te na buduće odnose djeteta sa okolinom.

Rezultati istraživanja koje su provele Odobašić i Hasanagić (2021) pokazala su da od socio-emocionalnih kompetencija roditelja značajne svijest o drugima za procjenu izraženosti vlastitih obilježja i talenta, dob roditelja, a kod odgajatelja je značajna nenasilna komunikacija, svijest o

drugima, regulacija emocija, samopoštovanje i ukupnost socio-emocionalnih kompetencija. Zaključno rezultati istraživanja pokazuju da su odgajatelji znatno uspješniji u procjeni izraženosti talenta i darovitosti djece nego li roditelji.

Uvidom u teorijska polazišta, kao i u prikazana istraživanja dolazimo do spoznaje da razvoj socio-emocionalne kompetencije kod djece treba poticati od najranije dobi. Najvažniju ulogu pritom imaju roditelji i roditeljski odgojni stil koji odabiru jer on značajno utječu na cjelokupan daljni dječji razvoj i formiranje djeteta kao osobe. Roditelji osim toga imaju velik utjecaj na to hoće li se dijete u budućnosti ponašati prosocijalno, altruistično i empatično prema drugim ljudima ili će pak razviti delinkventno i antisocijalno ponašanje. Ubrzani životni ritam i nedostatak vremena uvelike utječu na to da su djeca prepuštena sebi samima ili pak sekundarnim odgojnim čimbenicima, kao što je to npr. digitalna tehnologija i mediji, a sve češćom uporabom istih dolazi do nestanka djetinjstva u tradicionalnom smislu i do standardizacije dječje igre. Treba se naglasiti da djeca kroz igru uče nove vještine i razvijaju svoje sposobnosti te bi se moglo istražiti u kojoj mjeri i na koji način igra utječe na djetetov razvoj. Djeca koja odrastaju u suvremenom dobu gotovo da se ni ne znaju više igrati, odnosno ili im je igra unaprijed određena pravilima koji postavljaju odrasli ljudi iz njihove okoline ili nerijetko ne znaju maštom i kreativnošću usmjeravati i voditi igru. U skladu sa dobivenim zaključcima iz analiziranih istraživanja bilo bi značajno provesti istraživanje kojim bi se utvrdilo u kojoj mjeri roditelji i na koji način konkretno mogu poticati socio-emocionalnu kompetenciju djece u praksi. Također bi se moglo istražiti u kojoj mjeri svijest roditelja o važnosti poticanja emocionalne kompetencije utječe na razvoj istih. Budući da je roditeljstvo vještina koja se uči tijekom čitavog života, trebalo bi se istražiti kojim metodama i resursima stručnjaci mogu educirati roditelje, odnosno na koji način bi ih mogli ohrabriti i voditi na izazovnom putu odgajanja djece. Osim toga bi se moglo istražiti kakvu uloga, osim roditelja, imaju sestre, braća, bake i djedovi, vršnjaci, odgojitelji, odnosno svi ljudi iz djetetove okoline s kojima je u interakciji, u razvoju socio-emocionalne kompetencije. Izuzetno je važno poticati razvoj socio-emocionalne kompetencije djece rane i predškolske dobi jer na taj način djeca uče razumjeti, kontrolirati i upravljati svojim, kao i tuđim emocijama, što je od velike važnosti jer se na taj način uči empatično, prosocijalno i altruistično ponašanje, a u suvremeno doba su upravo ove vještine u opadanju.

6. Zaključak

Budući da je odgoj vrlo složen i dugotrajan proces u kojemu se čovjek razvija, izgrađuje i oblikuje sebe sa svim njegovim tjelesnim, intelektualnim, moralnim, estetskim i radnim karakteristikama, ono je ujedno pravo, ali i dužnost svakog roditelja. Roditelj je djetetu potreban posebice u razdoblju ranog djetinjstva u kojemu je djetetu potrebna pomoć i pažnja, to jest odrasla osoba koja će ga usmjeriti ka tome da se razvija i raste na pravilan način te da se formira u zdravu i emocionalno zrelu osobu.

Usvajanje emocionalnih kompetencija predstavljaju ključ za stvaranje i održavanje zdravih odnosa i interakcija sa drugim ljudima. Emocijama izražavamo kako se osjećamo te je vrlo važno pravilno prepoznati, imenovati, kontrolirati, regulirati i izraziti svoje, kao i shvatiti emocije drugih ljudi. Primarne emocije se javljaju u ranoj dojenačkoj dobi, a sekundarne dijete uči kasnije tijekom razvoja i u interakciji sa svojom socijalnom okolinom. U razdoblju ranog djetinjstva dijete tijekom različitih faza razvoja emocija iste izražava na različite načine. Empatija je najvažnija sposobnost današnjeg vremena, posebice kada je riječ o odgoju djece i pomaganju u njihovu razvoju. Ona pomaže djetetu shvatiti da su altruistično i prosocijalno ponašanje u današnje najveći problem, ali isto tako i bogatstvo.

Socijalna sredina u kojoj dijete odrasta predstavlja važnu ulogu jer dijete promatra i oponaša ono što vidi. Roditelji imaju ključnu ulogu u procesu razvoja djetetovih emocija jer su oni njihov najvažniji model te ovisno o njihovom ponašanju, djeca uče na koji način izražavati i regulirati svoje emocije. Roditelji, kao i odgojni stil koji roditelj preferira imaju ključnu ulogu u tome kako će se dijete razvijati te kakva će osoba postati u budućnosti. Autoritativni roditeljski stil, kojeg obilježavaju primjerena doza topline i nadzora, smatra se najuspješnijim roditeljskim stilom odgoja, a djeca odgajana takvim stilom su emocionalno zrela te njeguju zdrave socijalne odnose s drugim ljudima. Kako bi se dijete moglo razviti u emocionalnu zdravu i zrelu osobu, roditelji trebaju posjedovati znanja o emocionalnom razvoju djece te odabrati ispravan roditeljski stil. Uvidom u prikazana istraživanja može se zaključiti da je za cjelokupan, to jest pozitivan razvoj djeteta izuzetno važno već od najranije dobi razvijati socio-emocionalne vještine, a roditelji su od ključnog značaja tijekom tog procesa jer ih adekvatnim odgojem mogu usmjeriti ka prosocijalnom i altruističnom ponašanju, što će kasnije utjecati na odnose koje će dijete graditi tijekom čitavog života.

7. Popis literature

1. Bašić, S. (2012). Kriza djetinjstva. *Dijete, vrtić, obitelj: časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 18(67), 10–12.
2. Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Zagreb: Naklada Slap.
3. Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
4. Bilbao, A. (2020). *Dječji mozak objašnjen roditeljima*, Zagreb: Egmont.
5. Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
6. Brajša-Žganec, A. I Slunjski, E. (2007). Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnoga ponašanja. *Društvena istraživanja*, 16 (3 (89)), 477-496.
7. Brown, B. (2013). *Brene Brown on Empathy*.
8. Buljan Flander G. (2019). *Znanost i umjetnost odgoja: Praktični priručnik o suvremenom odgoju za roditelje i odgajatelje*. Sveta Nedelja: Geromar d.o.o.
9. Chabot, Daniel; Chabot, Michel, 2009. *Emocionalna pedagogija: Osjećati kako bi se učilo – Kako uključiti emocionalnu inteligenciju u vaše poučavanje*, Zagreb: Educa.
10. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Golden marketing–Tehnička knjiga.
11. Goleman, D. (1996). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. Bloomsbury Publishing.
12. Goleman D. (2001): *Emocionalna inteligencija*, Geopoetika, Beograd.
13. González, M. R., Primé-Tous, M., Bondelle, E. V., Vázquez-Morejón, A., Santamarina, P., Morer, A., & Lázaro, L. (2021). Parents' emotional intelligence and their children's mental health: A systematic review. *Journal of Psychiatry and Psychiatric Disorders*, 5(2), 58-75.
14. Housman, D. K. (2017). The importance of emotional competence and self-regulation from birth: A case for the evidence-based emotional cognitive social early learning approach, *ICEP*, 11(13). <https://doi.org/10.1186/s40723-017-0038-6>
15. Joelle, A. J. i Iben, D. S. (2018). *Danski odgoj djece*. Egmont.
16. Kamenov, M. (1995). *Predškolska pedagogija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

17. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu – roditelji, vršnjaci, učitelji kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
18. Klarin, M. (2017). *Psihologija dječje igre*. Sveučilište u Zadru.
19. Kohut, H. (1990). *Analiza sebstva*. Naprijed.
20. LoBue, V., Pérez-Edgar, K., i Buss, K. A. (2019). *Handbook of emotional development*. Springer International Publishing.
21. Ljubetić, M. (2012). Donosi li dobre roditelje roda. *Profil International*.
22. Ljubetić, M., Vukušić, A.M., Glibota, P. (2018). Roditeljska procjena emocionalnog razvoja djece rane i predškolske dobi.
23. Ljubetić, M., Reić Ercegovac, I. i Draganja, A. (2019). Razlike između odgojitelja i roditelja djece predškolske dobi u procjeni dječjih socio-emocionalnih kompetencija. *Odgojno-obrazovne teme*, 2 (3-4), 185-204.
24. Malić, J., Mužić, V. (1990). *Pedagogija*, Zagreb: Školska knjiga.
25. Mayer, J. D. i Salovey, P. (1997)., Što je emocionalna inteligencija? U P. Salovey i D. J. Slyter (ur.), *Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija, pedagoške implikacije* (19-54), Zagreb: Educa.
26. Mayer, J. D., Caruso, D. R. i Salovey, P. (2000). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence*, 27 (4), 267-298.
27. Meral, B. F., Wehmeyer, M. L., Palmer, S. B., Ruh, A. B. i Yilmaz, E. (2023). Parenting styles and practices in enhancing self-determination of children with intellectual and developmental disabilities. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 128(4), 282-301. <https://doi.org/10.1352/1944-7558-128.4.282>
28. Mihic, J., Novak, M., Basic, J., i Nix, R. L. (2016). Promoting social and emotional competencies among young children in Croatia with preschool PATHS. *The International Journal of Emotional Education*, 8(2), 45–59. <https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/14477/1/V8i2p3.pdf>
29. Miliša, Z. (2013). *Upozorenja – Šok današnjice*, Zagreb: Domovinski stožer.
30. Miliša, Z. (2022). *Promjene ili propast*, Vitovitica: Miro.
31. Oatley, Keith; Jenkins, Jennifer M., 2007. *Razumijevanje emocija*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
32. Odobašić, A., Hasanagić A., Socio-emocionalne kompetencije roditelja i odgajatelja kao faktori percepcije darovitosti djece predškolske dobi , *DHS 3* (16) (2021), 435-456.

33. Pastuović, N. (1999). *Edukologija: Integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja*, Zagreb: Znamen
34. Pescaru, M. (2019). *The importance of the socialization process for the integration of the child in the society.*
35. Peterson, Jordan B. (2018). *12 Rules for Life: An Antidote to Chaos*. Penguin Random House, Kanada.
36. Polić, M. (2001), *Čovjek – odgoj – svijet: Mala filozofijskoodgojna razložba*, Zagreb: Radionica Polić.
37. Reischer, E. : *Što sjajni roditelji čine: 75 jednostavnih strategija za odgoj uspješne djece*, Harfa, Split, 2018.
38. Rosanbalm, K. D., i Murray, D. W. (2017). *Promoting Self-Regulation in the First Five Years: A Practice Brief*. Administration for Children and Families. OPRE Brief 2017-79. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED583624.pdf>
39. Rosić, V. (2005). *Odgoj, obitelj, škola*. Rijeka: Naklada Žagar.
40. Rupčić, N. (2012). *Mogućnost razvoja učećih poduzeća kao autopoietičkih sustava*. *Ekonomika misao i praksa*, 21(2), 731–750.
41. Sánchez-Núñez, M. T., García-Rubio, N., Fernández-Berrocal, P., & Latorre, J. M. (2020). *Emotional intelligence and mental health in the family: The influence of emotional intelligence perceived by parents and children*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(17), 6255.
42. Schaffer, H.R. (1996). *Social Development*. Oxford: Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers.
43. Shapiro, Lawrence E., 1997. *Kako razviti emocionalnu inteligenciju djeteta*, Zagreb: Mozaik knjiga.
44. Slunjski, E. (2012). *Tragovima dječjih stopa*. Profil International.
45. Starc, B., Obradović, Č., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi, priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing.
46. Stevanović, M. (2000). *Obiteljska pedagogija*. Varaždinske toplice: Tonimir.

47. Valić, J., Brajša-Žganec, A., (2018). Kvaliteta obiteljske interakcije i emocionalna kompetentnost kao odrednice agresivnog ponašanja djece školske dobi. *Napredak*, 159(1-2), 115-138.
48. Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (2005). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap
49. Vranjican, D., Prijatelj, K., i Kuculo, I. (2019). Čimbenici koji utječu na pozitivan socio-emocionalni razvoj djece. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 160 (3-4), 319-338. <https://hrcak.srce.hr/231177>
50. Vukasović, Ante (1989), *Analiza i unapređivanje odgojnog rada*, Samobor: Zagreb – radna organizacija za grafičku djelatnost.
51. Vukasović, Ante (2000), »Svrha i zadaće odgoja i obrazovanja«, u: Mijatović, Antun (ur.), *Osnove suvremene pedagogije*, Zagreb: Hrvatski pedagoškknjiževni zbor, str. 129–148.
52. Weissberg, R. P., Durlak, J. A., Domitrovich, C. E. i Gullotta, T. P. (2015). Social and emotional learning: Past, present, and future. U J. A. Durlak, C. E. Domitrovich, R. P. Weissberg i T. P. Gullotta (ur.), *Handbook of social and emotional learning: Research and practice*. New York, NY: Guilford.
53. Žižak, A. (1993). Relacije roditeljskog odgojnog stila i socioemocionalnog statusa djece. *Kriminologija i socijalna integracija*, 1(1), 107– 117.